

TYÖKYVYTTÖMIEN NUORTEN AIKUISTEN SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY

**Jyväskylän yliopisto
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos**

**Kandidaatintutkielma
Syksy 2019**

**Tekijä: Marianna Salmela
Oppiaine: Sosiaalityö
Ohjaaja: Heidi Ruohio**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tekijä Marianna Salmela	
Työn nimi Työkyvyttömiä nuorten aikuisten sosiaalinen toimintakyky	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika 31.12.2019	Sivumäärä 38
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielmassa tarkastellaan kyvykkyysteorian näkökulmasta työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistäviä tekijöitä sekä heidän sosiaaliseen toimintakykyynsä liittyviä tärkeitä tekijöitä. Tutkielman nuoret aikuiset ovat 18–40-vuotiaita. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta nuoret työkyvyttömät ovat merkittävä aihe, koska työkyvyttömyyseläkettä saava joukko on nuorentunut. Tutkielmassa on kaksi tutkimuskysymystä. Ensimmäinen kysymys kartoittaa työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistäviä tekijöitä. Toinen tutkimuskysymys hahmottaa sosiaalisen toimintakyvyn tärkeitä tekijöitä työkyvyttömällä nuorilla aikuisilla. Ensimmäinen tutkimuskysymys auttaa havainnollistamaan minkälaisia työkyvyttömät nuoret aikuiset ovat ja mitä asioita heidän työkyvyttömyytensä taustalla on. Sosiaalista toimintakykyä koskeva kysymys korostaa terveyserojen sosiaalisia merkityksiä ja yhteyttä psyykkiseen, kognitiiviseen ja fyysiseen toimintakykyyn. Tässä tutkielmassa on käytetty sosiaalisen toimintakyvyn laajaa määritelmää. Teoreettisena viitekehystenä on Amartya Senin <i>capability approach</i> eli kyvykkyysteoria sekä erityisesti kyvykkyyden (<i>capability</i>), toimintojen (<i>functioning</i>) ja vapauden käsitteet. Tutkielmassa on kiinnitetty erityistä huomiota yksilöllisiin ja ympäristöä koskeviin tekijöihin. Poliittisten ja rakenteellisten tekijöiden tarkasteleminen rajataan tutkielman ulkopuolelle.</p> <p>Sekä suomalaisista että kansainvälisistä tutkimuksista löytyy vastauksia molempiin tutkimuskysymyksiin. Nuoria työkyvyttömiä aikuisia yhdistäviä tekijöitä ovat mielenterveysongelmien suuri määrä, vähäinen koulutus ja lapsuuden epäsuotuisat kokemukset. Nämä tekijät paljastuvat useista ja osittain samoistakin tutkimuksista. Työkyvyttömiä nuorten aikuisten sosiaalisen toimintakyvyn olennaisina tekijöinä nähdään vuorovaikutussuhteet, arjesta selviytyminen, osallisuus ja syrjäytyminen. Esimerkiksi yksinään oleminen tulkitaan sosiaalista toimintakykyä haittaavaksi tekijäksi, kun taas hyvä sosiaalinen tuki nähdään sosiaalisen toimintakyvyn kannalta positiivisena tekijänä.</p> <p>Tutkimus tuo esille universaaleja yhdistäviä tekijöitä nuorilla työkyvyttömällä aikuisilla. Yhdistävät tekijät välittyvät työkyvyttömyyseläkkeisiin myös epäsuorasti. Esimerkiksi negatiiviset lapsuuden kokemukset heijastuvat työkyvyttömyyseläkkeisiin alhaisen työelämän osallisuuden kautta. Myös työkyvyttömyyteen johtavien syy-seuraussuhteiden hahmottaminen on hankalaa tai jopa mahdotonta. Sosiaalisella toimintakyvyllä on oma tärkeä roolinsa työkyvyttömiä nuorten aikuisten kokonaisvaltaiseen toimintakykyyn. Sosiaalisen toimintakyvyn tekijät edustavat tekijöitä, jotka yhdistävät ihmiset vuorovaikutussuhteisiin, erilaisiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan.</p> <p>Sosiaalista toimintakykyä ei ole vielä tutkittu tarpeeksi, joten sen tutkimiseen tarvittaisiin teoreettista, käsitteistön tutkimusta, jäsenystä ja systemaattista empiiristä tarkastelua. Marginaalisten ryhmien piirteiden tiedostaminen ja tunnistaminen antaa mahdollisuuden johtopäätösten tekemiseen ja luovien interventoiden kehittämiseen. Työkyvyttömiä auttamisessa korostetaan helposti vain taloudellisen toimeentulon merkitystä ja fyysisen toimintakyvyn parantamista. Senin kyvykkyysteorian lähestymistavan myötä olisi hyvä kiinnittää jatkossa huomiota työkyvyttömiä nuorten aikuisten valinnanmahdollisuuksien runsauteen.</p>	
Asiasanat	
Työkyvyttömyys, työkyvyttömät, työkyvyttömyyseläke, nuoret aikuiset, sosiaalinen toimintakyky, capabilities	

Sisältö

1 JOHDANTO	4
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA KÄSITTEET	6
2.1 Kyvykkyysteoria	6
2.2 Sosiaalinen toimintakyky	10
3 TYÖKYVYTTÖMIÄ NUORIA AIKUISIA YHDISTÄVÄT TEKIJÄT	14
3.1 Mielenterveysongelmat suurimpana sairausryhmänä	14
3.2 Vähäinen koulutus	16
3.3 Lapsuuden epäsuotuisat kokemukset	18
4 SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY TYÖKYVYTTÖMILLÄ NUORILLA AIKUISILLA	20
4.1 Vuorovaikutussuhteet ja arjesta selviytyminen	20
4.2 Osallisuus ja syrjäytymisen uhka	23
5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	26
6 LÄHTEET	31

1 JOHDANTO

Kandidaatintutkielmani tehtävänä on kuvata kyvykkyysteorian näkökulmasta työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistäviä tekijöitä sekä heidän sosiaaliseen toimintakykyynsä liittyviä tärkeitä tekijöitä. Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii Amartya Senin kyvykkyysteoria eli ”*capability approach*”. Nobel-palkitun taloustieteilijän ja filosofi Senin (2010, 231) mukaan ihmisellä on elämässään vähemmän etuja, jos hänellä on vähemmän kyvykkyyttä. Tässä yhteydessä edut viittaavat mahdollisuuksiin, joiden vähäisyys taas johtaa siihen, että ihminen saavuttaa arvostamia asioita entistä rajoitetummin (Sen 2010, 231). Varhaisaikuisuudessa tavoitellaan tyypillisesti työhön ja opiskeluun liittyviä asioita, koska niillä voidaan rakentaa sekä vahvempaa siltää aikuisuuteen että tiiviimpää sidettä yhteiskuntaan. Identiteetin rakentamisen ja siihen liittyvien identiteettikokeilujen näkökulmasta työn tekeminen ja opiskeleminen ovat monelle nuorelle aikuiselle tärkeitä asioita. Näiden näkemysten takia varhaisaikuisuudessa esiintyvä työkyvyttömyys voi ilmetä erittäin poikkeavana ja jopa haitallisena asiana.

Työkyvyttömyyseläkkeen piiriin kuuluva joukko on nuorentunut. Vuonna 2000 alle 35-vuotiaiden työkyvyttömyyseläkkeen saajien osuus oli 7 %, mutta vastaavasti vuonna 2017 se oli jo noin 11 %. (Eläketurvakeskus 2017, 67.) Tästä huolimatta nuorten aikuisten työkyvyttömyyttä käsitellään julkisuudessa varsin vähän. Tässä tutkielmassani määrittelen nuoriin aikuisiin 18–40-vuotiaat. Kansaneläkelain 2007/568 3 luvun 16 §:n mukaan jo 16-vuotiaana voi saada työkyvyttömyyseläkettä kansaneläkkeenä. Haluan kuitenkin tarkastella vain täysi-ikäisiä, koska Sirpa Kannasojan (2013) sekä Owen Hargien, Aodheen O’Donellin ja Christel McMullanin (2011) tutkimuksia lukuun ottamatta lähteiden tutkittavat ovat vähintään täysi-ikäisiä. Tutkielmassani 40-vuotiaat ovat taas yläikärajana, koska monessa tutkimuksessa tutkittavat olivat noin 20–40-vuotiaita.

Työkyvyttömistä ja työttömistä puhutaan yleensä homogeenisena ihmisjoukkona, vaikka niihin kuuluvat henkilöt voivat olla hyvin erilaisissa tilanteissa. Työterveyslaitoksen (2004, 168) määritelmässä ihmisen työkyvyttömyyden taustalla on useimmiten sairaus, vika tai vamma, joka heikentää toimintakykyä. Vian, vamman tai sairauden syntyyn ovat mahdollisesti vaikuttaneet monet erilaiset tekijät. Syntymästä asti vammautuneille henkilöille työkyvyttömyyseläke voi olla selvä vaihtoehto ja työkyvyttömyys voi muodostua jopa osaksi omaa identiteettiä. Lisäksi yhteiskunnassa saattaa olla työkyvyttömiä aikuisia, jotka työkyvyttömyyseläkkeestä huolimatta kykenevät palaamaan työelämään jossain

vaiheessa. Työkyvyttömyys voi myös olla vain osa-aikaista tai koko työiän kestävä vaihe. Kristiina Juntunen (2006, 2) toteaa pro gradu -tutkielmassaan harvan vamman tai sairauden tekevän ihmisestä täysin toimintakyvyttömän.

Väestön terveyserojen esille tuominen on välttämätöntä työkyvyttömien ihmisten yhteydessä, vaikka tutkielmani ei painota esimerkiksi terveyden sosioekonomisia eroja. Eero Lahelman ja Ossi Rahkosen (2017, 19) mielestä terveyttä, sairauksia ja elinaikaa määrittävät erityisesti sosiaaliset olot, eivätkä ainoastaan biologiset ja psykologiset tekijät. Tämän takia myös sosiaalisen toimintakyvyn näkökulman tarkastelu on tärkeää. Sosiaalista toimintakykyä on tutkittu liian vähän, vaikka se on tärkeä aihe ja sosiaalityön kannalta merkittävä käsite (THL 2012, 140; Kannasoja 2013, 26). Sosiaalista toimintakykyä havainnoidaan ja tulkitaan monissa sosiaalityön tehtäväalueissa, kuten kuntoutuspuolessa ja terveydenhuollossa. Työkyvyttömyyseläkkeet ovat sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta haastavia, koska Marianne Upmarkin ja kollegoiden (1999, 533) mukaan taloudellisesta turvasta huolimatta ne voivat johtaa normaalista sosiaalisesta elämästä syrjäytymiseen. Kelan toteuttamassa (2011, 4) nuorten mielenterveyshäiriöiden aiheuttamien työkyvyttömyyseläkkeiden ja sairauspoissaolojen tutkimuksessa todetaan, että monet seikat osoittavat lasten, nuorten ja nuorten aikuisten psyykkisen huonovointisuuden ja toimintakyvyn häiriöiden kasvun. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna nuorten sosiaaliseen toimintakykyyn kannattaa panostaa, koska Ari Niemisen (2018, 12) mukaan nuorilla voi olla edessä pitkä ja merkittävä työura.

Tutkimuskysymyksiä on tutkielmassani kaksi. Ensiksi haluan tutkia mikä yhdistää työkyvyttömiä nuoria aikuisia? Toiseksi tarkastelen, minkälaiset sosiaalisen toimintakyvyn tekijät ovat tärkeitä työkyvyttömille nuorille aikuisille. Ensimmäinen tutkimuskysymys auttaa hahmottamaan millaisia työkyvyttömät nuoret aikuiset ylipäättään ovat ja millaisia asioita työkyvyttömyyden taustalla on. Olen ottanut yhdistävien tekijöiden tarkasteluun erityisesti yksilöön ja ympäristöön liittyviä tekijöitä, koska Senin teoria soveltuu niiden tarkasteluun parhaiten. Senin teoriaa on vaikea yhdistää täysin yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin, sillä se korostaa niin paljon yksilöllisiä tekijöitä (kuten elämässä jo olevia mahdollisuuksia). Toinen tutkimuskysymys korostaa sosiaalisen toimintakyvyn tekijöiden merkitystä työkyvyttömillä nuorilla aikuisilla. Tässä tutkielmassa ei käsitellä työkyvyttömien nuorten aikuisten aseman parantamista tai oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä, sillä tähän Senin teoria ei sovellu. Seuraavassa luvussa kuvailen tarkemmin Senin kyvykkyysteoriaa ja sosiaalista toimintakykyä käsitteenä.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA KÄSITTEET

Kandidaatintutkielmani teoreettinen viitekehys on Amartya Senin ”*capability approach*”, josta käytän nimikettä kyvykkyysteoria. Teoriasta käytetään myös muita nimikkeitä. Esimerkiksi Katri Viitasalo (2018) käyttää väitöskirjassaan toimintamahdollisuuksien nimikettä kyvykkyysteorian sijaan. Tässä luvussa ja koko tutkielmassa keskityn ennen kaikkea valinnanmahdollisuuksien, kyvykkyyksien (*capabilities*) sekä toimintojen (*functionings*) käsitteisiin että niiden tarjoamiin näkökulmiin. Käytän kyvykkyysteorian käsitettä, koska erityisesti sosiaalisen toimintakyvyn kannalta kyvykkyudet ovat keskeisessä asemassa. Myös toiminnot ovat tärkeitä, sillä Senin (1993, 31) mukaan kyvykkyuksien avulla syntyy toimintojen yhdistelmäjoukkoja. Mielestäni kyvykkyuden käsite sopii toimintoja paremmin, sillä se oikeastaan yhdistää sekä kyvykkyudet että toiminnot.

Toinen tutkimuskysymykseni liittyy sosiaalisen toimintakyvyn käsitteeseen, minkä esittelen tässä luvussa. Sosiaalinen toimintakyky on yksi toimintakyvyn osa-alueista fyysisen, psyykkisen ja kognitiivisen ohella (mm. THL 2018). Näkökulmista ja tutkimuksista riippuen sosiaalinen toimintakyky on saanut erilaisia painotuksia. Kannasojan (2013, 26) väitöskirjan mukaan suomalainen keskustelu sosiaalisesta toimintakyvystä on ollut epäselvää ja puutteellista. Tutkielmassani sosiaalinen toimintakyky ymmärretään laajasti, jotta työkyvyttömiä nuorten aikuisten sosiaalisen toimintakyvyn havainnot voidaan yhdistää toiseen tutkimuskysymykseen.

2.1 Kyvykkyysteoria

Amartya Senin teorian ydinsanomaa on pidetty muista teorioista poikkeavana, minkä seurauksena se on saanut positiivista huomiota. Sen (2010, 231) kehitti aikoinaan kyvykkyysteorian hyötyperusteisen ja resursseihin pohjautuvien ajattelutapojen rinnalle. Monet muut teoriat ovat mitanneet ihmisten hyvinvointia esimerkiksi omaisuuden tai tavaroiden määrän perusteella. Cohenin (1993, 10) mukaan Rawls ja osa teoretikoista keskittyvät lähinnä siihen, mitä ihmiset saavat hyvinvoinnista ja hyödykkeistä. Näkökulmana tämä on konkreettinen ja looginen, mutta se jättää huomioimatta erilaisista lähtökohdista ja olosuhteista tulevia ihmisiä. Senillä on ihmiselämään ja hyvinvointiin yksilöllisempi näkökulma kuin monella muulla teoretikolla. Senin mukaan ihmiset tarvitsevat erilaisia määriä ensisijaisia hyviä (*primary goods*) tyydyttääkseen samat tarpeet

(Cohen 1993, 16). Tämän myötä on tärkeämpää pohtia tavaroiden aikaansaamia henkisiä kokemuksia kuin arvioida hyvinvointia tavaroiden määrän perusteella (Cohen 1993, 16). Martha Nussbaum ja muut ovat jatkaneet kallisarvoista työtä kyvykkyysteorian parissa ja saaneet aikaan merkittäviä tuloksia sosiaalisen arvioinnin ja politiikan tutkimuksen kentässä (Sen 2010, 232).

Kyvykkyysteoriassaan Sen on tuonut uusia ja kokonaisvaltaisia näkökulmia ihmisten hyvinvoinnista, oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta sekä heidän elämäänsä liittyvistä valinnanmahdollisuuksista että –rajoituksista. Senin (2010, 233) kyvykkyysteoria huomioi ihmiselämän kokonaisuudessaan, ilman että se tarkastelee elämää erillisten esineiden ja asioiden tuomien mukavuuksien kautta. Menestyksen sijaan teoria painottaa elämässä ilmeneviä oikeita mahdollisuuksia (Sen 2010, 233). Tällöin teoria ei aseta kaikkien ihmisten elämälle samoja vaatimuksia. Tämä näkökulma on oleellinen marginaalisten ihmisryhmien elämän sisällön sekä ominaisuuksien tarkastelemisessa. Monelle nuorelle aikuiselle työ on elämässä menestymisen ja koulutuksen saavutuksien mittari. Työkyvyttömiä nuorten aikuisten menestystä on mahdollista tarkastella aivan eri näkökulmista. Tällaisia näkökulmia voisivat olla arkipäiväisistä toiminnoista suoriutuminen, työkyvyttömyyteen liittyvän vamman tai sairauden aiheuttaman kuormituksen vähentäminen ja uusien mielekkäiden asioiden löytäminen elämään. Ihmiselämän todellisena menestyksenä voidaan nähdä hyvän toimintakyvyn saavuttaminen ja valinnanmahdollisuuksien runsaus.

Vapauden ytimenä on päättää mitä haluaa, mitä asioita arvostaa ja mitä asioita lopulta päättää valita (Sen 2010, 232). Vapaus ei liity vain asioiden tekemiseen, vaan se nähdään myös valinnanvapautena. Kyvykkyysteoriassa ei ole kyse siitä mitä teemme, vaan siitä mitä asioita meidän on mahdollista tehdä (Sen 2010, 235). Mitä enemmän on vapautta, sitä enemmän on mahdollisuuksia tehdä arvostamia asioita. Tämän lisäksi tärkeänä vaiheena voidaan pitää itse valintaprosessin olemassaoloa. (Sen 2010, 228.) Vapauden perusidean sijaan Senin (2010, 230) mielestä meidän tulisi tarkastella tarkempia käsitteitä kuten ihmisen kyvykkyyttä. Olisi tärkeää pohtia, kykeneekö ihmiselämässä elämään arvostamallaan tavalla ja arvioida valintaprosessin sitä käännekohtaa, jossa päädytään tiettyyn vaihtoehtoon. Tämän sijaan kyvykkyysteorian laajassa lähestymistavassa huomioidaan koko valintaprosessi ja kaikki valittavissa olevat vaihtoehdot, joiden joukosta ihminen voi valita kykyjensä mukaan. (Sen 2010, 230.) Tässä tutkielmassa vapauden periaate näkyy kummassakin tutkimuskysymyksessä. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla voidaan hahmottaa, minkälaisia poikkeavia tekijöitä työkyvyttömillä nuorilla aikuisilla on. Tämän

avulla ymmärretään mitkä tekijät ovat heille haasteellisia. Nämä tekijät voivat rajata osan valinnanmahdollisuuksista pois. Toinen tutkimuskysymys tarkastelee vapauden merkitystä lähinnä sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta. Vaikuttaako nuorten aikuisten työkyvyttömyys sosiaaliseen toimintakykyyn siten, että he saavuttavat vähemmän arvostamia asioita? En tarkastele yksilöiden henkilökohtaisia ominaisuuksia, vaan kysymykseni syventyy työkyvyttömyyden statuksen ja olosuhteiden aiheuttamiin vapauden haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Kyvykkyysteoria korostaa ihmisten etujen arvioimisessa erilaisten toimintojen saavuttamisen mahdollisuuksia osana elämää (Sen 1993, 30). Kandidaatintutkielmani ei ota kantaa kysymykseen, onko työkyvyttömällä vähemmän kyvykkyyttä. Senin teoria ei tarjoa ihmisille tietyn tyyppisiä käyttäytymiskaavoja tai anna suoria ehdotuksia poliittisille päätöksille (Sen 2010, 232). Keskityn tutkielmassani kyvykkyuden alakäsitteeseen eli toimintoihin (*functionings*), joista Sen (1993, 31) puhuu ihmisen tilaa kuvaavina osina. Näitä osia käytetään elämän ohjaamiseen tai elämään liittyvien asioiden toteuttamiseen. Kyvykkyys ilmenee saavutettavissa olevien toimintojen erilaisina yhdistelminä, joista ihminen valitsee yhden kokoelman. Jotkut toiminnot ovat yksinkertaisia ja perustavanlaatuisia, kun taas toiset nähdään kompleksisina. (Sen 1993, 31.) Toimintoja täytyy valita ja rajata, sillä ne kaikki eivät ole erityisen kiinnostavia ihmiselämän kannalta. Arvot vaikuttavat toimintojen valitsemiseen ja arvojen suhteet toimintoihin ovat enemmän tai vähemmän tärkeitä. (Sen 1993, 32.)

Teoriassaan Sen ottaa kantaa vammautuneisiin henkilöihin, jotka voidaan myös laajemmin ymmärtää työkyvyttömiksi. Senin (2010, 258) mukaan vammautuneet ihmiset saavat vähiten huomiota ja he elävät yleensä taloudellisesti niukimmassa asemassa. Samaan aikaan heidän taloudelliset tarpeensa ovat suuremmat kuin työkykyisillä ihmisillä (Sen 2010, 258). Senin teorian näkökulmasta voidaan arvioida, että työkyvyttömien ihmisten taloudellinen pääoma antaa heille kokonaisvaltaista hyvinvointia. Senin (2010, 234) mukaan vammasta, viasta tai sairaudesta kärsivälle ihmiselle paremmat tulot voivat tehdä monesta eri elämän osa-alueesta keskimääräistä paremman. Tämä vahvistaa myös Senin (2010, 234) havaintoa siitä, miten tietty kyvykkyys voi olla tärkeä tai tehdä rakenteellisesti merkittävän eron elämään. Vammautuneet ihmiset eivät kärsi vain heikosta taloudellisesta asemasta, vaan heidän kykynsä johtaa hyvää elämää on jo itsessään vaikeampaa (Sen 2010, 260). Vammautuneet ihmiset mielletään marginaaliseksi ryhmäksi, vaikka Senin (2010, 258) mukaan maapallolla joka kymmenennellä ihmisellä on jokin merkittävä vamma. Tämän

ihmisryhmän auttaminen ei ole pelkästään inhimillisistä periaatteista tärkeää. Heidän ongelmansa ovat ratkaistavissa yhteiskunnallisen avun ja luovien interventioiden avulla. Vammautuneille suunnatuissa sosiaalisissa interventioissa tarvitaan vammojen ennaltaehkäisyä sekä keinoja niiden hallitsemiseen että helpottamiseen. (Sen 2010, 259.)

Näen Senin teorian aiheeni kannalta tarpeeksi laajana ja moneen sosiaaliseen ilmiöön soveltuvana. Kyvykkyysteoria on monipuolinen, koska Sen (2010, 233) huomioi ihmiselämän kokonaisuutena. Monipuolisuuden näkökulmasta teoria on yleisluonteinen ja informatiivisesti kokonaisvaltainen, sillä se ei painota pelkkiä saavutettuja toimintoja (Sen 2010, 236). Tämä näkökulma tekee teoriasta todenmukaisen ja yksilöiden erot hyvin huomioivan. Työkyvyttömiä nuorten aikuisten elämä saattaa olla hyvin erilaista verrattuna heidän ikätovereihinsa. Edellä mainittujen vahvuuksien takia teoria sopii hyvin työkyvyttömiä nuorten aikuisten tarkasteluun.

Kyvykkyysteoria on saanut osakseen myös kritiikkiä. Sen on teoksissaan huomioinut palautteen ja vastannut siihen. Haastavinta Senin teoriassa on, että se ei sovellu kaikkiin käyttötarkoituksiin. Teoria ottaa kantaa oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon liittyviin kysymyksiin, mutta se ei anna suoria vastauksia niiden korjaamiseen poliittisin keinoin (Sen 2010, 232). Senin teoria on saanut kritiikkiä muun muassa sanasta ”*capability*”. Englanninkielinen sana ”*capability*” koetaan teknokraattisen sävyiseksi (Sen 1993, 30). Vapauden määritelmään liittyy myös ongelmia. Rohkeus elää haluamallaan tavalla on myös osa vapautta, mitä kyvykkyysteoria ei niin vahvasti huomioi (Sen 1993, 33). Senin (2010, 236) mukaan teorian kyvykkyudet ja toiminnot nähdään liian muodollisina asioina, jotta ne herättäisivät mielenkiintoa. Cohenin (1993, 16) mukaan kyvykkyuksien tasa-arvon kuvauksessa on merkittäviä epämääräisyyksiä. Hänen mukaansa teoriassa on virheellinen ajatus siitä, että kaikkien tavaroiden aikaansaamassa kokemuksessa ihmiset saavat enemmän kyvykkyyttä (Cohen 1993, 18). Lisäksi Cohenin (1993, 18) mielestä on väärin olettaa, että ihmisen henkinen reaktio on tärkeintä ensisijaisten hyvien tyydyttämisessä.

Amartya Senin teoriaa voidaan soveltaa sosiaalisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten ilmiöiden tarkasteluun. Maija Mänttari-van der Kuipin ja Katri Viitasalon väitöskirjat ovat esimerkkejä teorian soveltamisen mahdollisuuksista sosiaalityön tutkimuksessa. Mänttari-van der Kuip on soveltanut Senin kyvykkyysteoriaa sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin. Hänen tutkimuksessaan kyvykkyudet viittaavat sosiaalityöntekijöiden kykyyn harjoittaa eettisesti vastuullista sosiaalityötä sekä heidän kykyihinsä, jotka liittävät heidät

työyhteisöön ja työssä annettavaan ohjaukseen (Mänttari-van der Kuip 2015, 29). Hyvinvoinnin näkökulma on yksi tärkeä osa Senin kyvykkyysteoriaa. Viitasalo (2018, 24) on tutkinut äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia. Hänen toimintamahdollisuuksien viitekehys on peräisin myös Amartya Senin kyvykkyysteoriasta (Viitasalo 2018, 24). Viitasalo on väitöskirjassaan lisäksi luetellut muita sosiaalityön tutkimuksia, joissa on käytetty Senin teoriaa (ks. Viitasalo 2018, 100).

Kyvykkyysteoriaa ei voi soveltaa suoraan epätasa-arvoisten sosiaalisten erojen vertailemiseen. Lahelman ja Rahkosen (2017, 19) mukaan terveyden on todettu jakautuvan epätasa-arvoisesti yhteiskuntaluokkien keskuudessa sekä suomalaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa. Teoria ei tarjoa rakennetta, eikä ratkaisua poliittisten päätöksien muodostamiselle (Sen 2010, 232.) Niiden puuttuminen on haitallista yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle, koska usein niissä tarkastellaan ihmisten välistä epätasa-arvoisuutta. Kyvykkyysteoria korostaa kaikkien ihmisten kyvykkyysien laajentamista tarjoamatta kuitenkaan selkeitä vastauksia konfliktitilanteiden ratkaisemiseen (Sen 2010, 232).

2.2 Sosiaalinen toimintakyky

Sosiaaliselle toimintakyvylle on monia erilaisia määritelmiä, joiden painopisteet vaihtelevat. Antero Lehmuskosken ja Sirpa Kuusisto-Niemen (2008, 61) sosiaalityön sanastossa sosiaaliseen toimintakykyyn liittyy kyky tulla toimeen yhteiskunnan arvojen ja normien mukaisella tavalla. Mari Metsävainion (2013, 69) pro gradu -tutkielman mukaan tämän tapaisten yhteiskunnallisten tekijöiden näkökulmasta sosiaalisen toimintakyvyn nähdään kytkeytyvän osallisuuteen, syrjäytymiseen, marginaalisuuteen ja elämänhallintaan. Sosiaalisen toimintakyvyn käsitteen kohdalla täytyy muistaa, että Niemisen (2018, 13) havaintojen mukaan sitä ei määritellä yksilön yksittäiseksi ominaisuudeksi, vaan erilaisten suhteiden kautta rakentuvaksi luonteeksi. Sosiaalihuollon näkökulmasta sosiaalisessa toimintakyvyssä painotetaan taitoa suoriutua arkipäivän tarvittavista toimenpiteistä, vuorovaikutussuhteista ja omakohtaisen toimintaympäristön rooleista (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2008, 61). Kannasojan (2013, 16) mukaan sosiaalinen toimintakyky on prosessi, jossa nuori suunnistaa elämässään, yrittää selviytyä sekä etsiä että pyrkiä saavuttamaan tavoitteitaan. Vahva sosiaalinen toimintakyky tarjoaa edellytykset arjesta selviytymiseen, tavoitteiden löytämiseen ja niiden saavuttamiseen (Kannasoja 2013, 16).

Nämä eri määritelmät osoittavat, että sosiaalisessa toimintakyvyssä painotetaan vaihtelevasti vuorovaikutussuhteita, toiminnanohjausta ja yhteiskunnallista näkökulmaa.

Sosiaalisen toimintakyvyn täysin irrallinen tarkastelu on mahdotonta, sillä se muodostuu monista erillisistä sosiaalisen ja arkielämän asioista. Toimintakyky on jaettu THL:n (2018) FinTerveys 2017-tutkimuksissa fyysiseen, psyykkiseen, kognitiiviseen ja sosiaaliseen osaan. Sosiaalinen toimintakyky rakentuu muiden toimintakykyjen varaan ja sen keskiössä ovat ympäristön ominaisuudet (THL 2012, 137). Tämä viittaa siihen, että sosiaalisen toimintakyvyn parantamisella on vaikutusta muihin toimintakyvyn osa-alueisiin. Vaikutus ilmenee myös käänteisellä tavalla. Rauno Pietiläisen ja Rauni Rädyn (2017, 36) mielestä nuorten aikuisten toimintakyky on vahvasti kontekstisidonnainen, minkä takia sitä ei voi irrottaa erikseen ympäristöistä. Tämä tarkoittaa, että nuori voi olla erilaisissa toimintaympäristöissä enemmän tai vähemmän toimintakykyisempi (Pietiläinen & Rätty 2017, 36). Eri toimintaympäristöt tuovat omat haasteensa työkyvyttömiä nuorten aikuisten toimintakykyjen arvioimiseen. Tämän ajatuksen myötä uudelleen kouluttautuminen saattaa olla hyvä ratkaisu toimintakyvyttömillä nuorilla aikuisilla, koska uudessa työympäristössä he saattavat olla toimintakykyisempiä. Sosiaalisen toimintakyvyn perustan muodostavat yksilön tiedot, taidot ja kyvyt (Kannasoja 2003, 200). Kannasojan (2013, 33) tutkimuksessa Pirjo Tiikkainen ja Riitta-Liisa Heikkinen (2011, 1) jaottelevat sosiaalisen toimintakyvyn sekä aktuaaliseen että potentiaaliseen osaan. Toimintakyvyn potentiaalinen osa rakentuu sekä yksilön että yksilötekijöiden ja sosiaalisten kontaktien, yhteisön, yhteiskunnan ja ympäristön välisessä dynaamisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä niiden määrittelemien rajoitusten ja mahdollisuuksien mukaan. Aktuaalinen toimintakyky näkyy toimijuutena, kuten osallisuutena ja aktiivisuutena. (Kannasoja 2013, 33.)

Sosiaalisen toimintakyvyn käsitteen sijaan monissa tutkimuksissa on käytetty muita ilmaisuja. Käsitteen käyttäminen on haastavaa myös englanninkielellä, koska sille ei ole suoraa selkeää vastinetta (Kannasoja 2013, 22). Sirpa Kannasojan (2013, 26) mukaan keskustelu sosiaalisesta toimintakyvystä on ollut Suomessa epäselvää ja vajavaista. Tällaista havaintoa vahvistaa Metsävainion (2013, 2) pro gradu -tutkielman sosiaalisen toimintakyvyn käsiteanalyttinen tutkimus. Hän käyttää esimerkiksi osallisuuden ja syrjäytymisen käsitteitä, koska pelkästään sosiaalista toimintakykyä määritteleviä ja sen sisältöä kuvaavia tutkimuksia on vaikea löytää (Metsävainio 2013, 2). Myös Mika Simosen (2009, 65) mukaan sosiaalista toimintakykyä on vaikea mitata tarkasti.

Erityisesti sosiaalinen kuntoutus on vaikuttanut sosiaalisen toimintakyvyn käsitteen tunnettavuuteen. Helka Raivion (2018, 97) mukaan sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluvien toimenpiteiden ja palveluiden tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn parantaminen, osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Sosiaalisten syiden aiheuttama työrajoittuneisuus tai niin sanottu sosiaalinen vajaakuntoisuus hyväksyttiin kuntoutuksen perusteeksi 1970- ja 1980-luvuilla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 16). WHO:n (1980) julkaisemassa ICIDF-mallissa sosiaalinen haitta tai vajaakuntoisuus kuvataan fyysisten tai psyykkisten toimintakyvyn rajoitteiden, vaurioiden ja alun perin sairauksien tai vammojen aiheuttamiksi seurauksiksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 28). Tämän mallin avulla on mahdollista päätellä, että sosiaalinen toimintakyky heikkenee muiden toimintakyvyn osa-alueiden seurauksena. Mielestäni tämä päätelmä on osittain looginen, mutta nuorten syrjäytyminen ja yksinäisyys ovat hyviä esimerkkejä sosiaalisen toimintakyvyn vakavista ongelmista. Nämä ovat ehkä sosiaalisen toimintakyvyn parantamisella hyvinkin ratkaistavissa. Työtä pidetään työkäisen ihmisen tärkeänä sosiaalisena roolina (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 28). Voidaan puhua sosiaalisesta syrjäytymisestä, kun ihminen joutuu sivuun yhteiskunnasta ja yhteisöistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 40).

Heikko sosiaalinen toimintakyky vaikeuttaa merkittävästi elämää ja sen myötä ilmaantuu useita riskitekijöitä. Metsävainion (2013, 6) omien kokemusten mukaan marginaaliryhmään kuuluvilla ihmisillä on usein sosiaalisen toimintakyvyn vaikeuksia tai puutteita. Emma Björkernstam, Anders Hjern ja Bo Vinnerljung (2016, 472) näkevät työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen erääksi sosiaalisesti syrjäytymisen muodoksi, sillä se sulkee ihmisen pois työmarkkinoilta. Metsävainion sosiaalisen toimintakyvyn käsiteanalyttisessä tutkimuksessa puhutaan myös syrjäytymisestä. Hänen mukaansa syrjäytymisen ehkäisemisen, osallisuuden ja ihmisarvoisen elämän kannalta sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen on tärkeää (Metsävainio 2013, 52). Nuorten aikuisten syrjäytyminen on myös merkittävä yhteiskuntapoliittinen ongelma, josta käydään paljon keskustelua. Näiden syiden takia olen ottanut syrjäytymisen käsitteen mukaan työkyvyttömiä sosiaalisen toimintakyvyn tarkasteluun, vaikka sosiaalinen toimintakyky voi aiheuttaa myös muita ongelmia, kuten marginaalisuutta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon päätöksenteossa käytetään sosiaalisen toimintakyvyn käsitettä, vaikka se ei ole tarkka eikä yksiselitteinen (Simonen 2009, 65). Esimerkiksi vanhustyössä sosiaalisen toimintakyvyn arviointivälineet pohjautuvat itsearvioituun tietoon ja työntekijän havaintoihin. Havaintojen tekeminen on ongelmallista ja haastavaa, koska sosiaalista

toimintakykyä ei kyetä suoraan mittaamaan. Mäkisen (2006) mukaan tällöin arvioijan kokemuksella, intuitiolla ja empatialla on keskeinen rooli arviointitilanteissa (Simonen 2009, 65.) Mielestäni myös arvioijan on haastavaa määritellä hyvän sosiaalisen toimintakyvyn ominaisuuksia, sillä siihen kuuluu kontekstisidonnaisia yhteiskunnallisia ja kulttuurillisia näkökulmia. Myös sosiaalisia vuorovaikutussuhteita painottavat sosiaalisen toimintakyvyn määritelmät ovat haastavia, koska esimerkiksi runsas ystävien määrä ei välttämättä kerro hyvästä sosiaalisesta toimintakyvystä. Läheiset voivat myös kannustaa ihmisiä toimimaan yhteiskunnan normien vastaisella tavalla. Näissä tilanteissa on vaikea määritellä, missä sosiaalisen toimintakyvyn alueissa on eniten haasteita. Kannasojan (2013, 33) väitöskirjassa Tiikkaisen ja Heikkisen (2011, 1) mukaan sosiaalisen toimintakyvyn mittaamisessa olisi hyvä huomioida sosiaaliset verkostot, osallistumiseen liittyvät taidot ja sosiaaliset taidot sekä sosiaalinen eristyneisyys kuten sosiaalinen yhteisyys, yksinäisyys ja sosiaalinen aktiivisuus. Sosiaalisen toimintakyvyn tutkimiseen tarvittaisiin teoreettista sosiaalisen toimintakyvyn ja sen käsitteistön tutkimusta, jäsenystä ja systemaattista empiiristä tarkastelua (THL 2012, 140). Tämän avulla sosiaalinen toimintakyky tulee näkyvämmäksi toimintakyvyn osaksi sosiaali- ja terveydenhuollossa, mikä parhaimmillaan johtaa sitä arvioivien mittarien kehittämiseen.

3 TYÖKYVYTTÖMIÄ NUORIA AIKUISIA YHDISTÄVÄT TEKIJÄT

Uskon työkyvyttömiä tilastoissa esiintyvän useita haasteita ja vääristymiä, koska kaikki työkyvyttömät eivät pääse työkyvyttömyyseläkkeelle. Varsinkin nuorten on hankalaa päästä suoraan pysyvälle työkyvyttömyyseläkkeelle. Sanna Rikalan (2018, 160) mukaan mielenterveysyistä myönnetyt työkyvyttömyyseläkkeet ovat lähes poikkeuksetta aluksi määräaikaista. Yhteiskunnassamme keskustellaan paljon syrjäytyneistä nuorista ja koulupudokkaista. Näihin ryhmiin kuuluu myös merkittävä määrä työkyvyttömiä nuoria. Osa mielenterveysongelmia sairastavista nuorista päätyy työkyvyttömyyseläkkeelle, kun taas jotkut päätyvät työttömiksi tai muihin tukijärjestelmiin (Rikala 2018, 160).

Työttömistä puhutaan paljon yhteiskunnassa, mutta keskusteluissa harvoin paneudutaan työttömyyden varsinaisiin aiheuttajiin. Syiden sijaan usein puhutaan työttömyyden kannustinloukuista. Tämä antaa helposti sellaisen kuvan, että työttömät eivät halua töihin ja heidät mielletään passiivisiksi. Tämän näkökulman sijaan Senin teorian avulla olisi tärkeämpää miettiä, onko työttömien joukossa sellaisia, joille työmarkkinoille kiinnittyminen ei ole vaihtoehto. On tärkeää tiedostaa tekijät, jotka rajaavat muut vaihtoehdot pois. Tähän pyrin löytämään vastauksia tässä luvussa.

Yhdistävien tekijöiden yhteydessä en puhu riskitekijöistä, koska kuten Upmark kollegoineen (1999, 537) toteaa, niihin liittyviä tarkkoja suhteita on vaikea ja jopa mahdotonta ennustaa. Olen ottanut työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistävien tekijöiden tarkasteluun sekä suomalaisia että kansainvälisiä tutkimuksia, joissa tutkittavat ovat 18–40-vuotiaita. Osassa tutkimuksia on käytetty muutamaa vuotta laajempaa ikäjakaumaa. Lisäksi osa tutkimuksista on väestöpohjaisia, mutta näissä on nuorten ikäluokkaan liittyviä merkittäviä havaintoja.

3.1 Mielenterveysongelmat suurimpana sairausryhmänä

Mielenterveyshäiriöt ovat suurin työkyvyttömyyttä aiheuttava sairausryhmä. Suomessa alle 30-vuotiaista nuorista noin 1600 ihmistä jäi työkyvyttömyyseläkkeelle vuonna 2011 mielenterveydellisistä syistä. Tämä tarkoittaa joka päivä yli neljää uutta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvää nuorta. (THL 2016, 98.) Mikko Laaksosen ja Raija Gouldin (2014, 474) tutkimuksessa psyykkisistä ongelmista osatyökyvyttömyyseläkkeelle

päässeet olivat keskimääräistä nuorempia verrattuna muihin osatyökyvyttömyyseläkkeellä oleviin ihmisiin. Arnstein Mykletunin ja kollegoiden (2006, 1412) tutkimuksessa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä ennustivat ahdistus ja masennus. Tämä yhteys havaitaan myös muissa kuin mielenterveysongelmien mukaan myönnettyissä työkyvyttömyyseläkkeissä. Tätä vaikutusta selittävät osittain somaattiset oireet ja diagnoosit. Tutkimuksessa vaikutukset olivat voimakkaampia 20–44 vuotiailla kuin 45–66-vuotiailla. (Mykletun ym. 2006, 1412.) Tulokset nuorten ja nuorten aikuisten mielenterveysongelmista eivät ole toisaalta yllättäviä, koska nuorten keskuudessa lisääntyneestä pahoinvoinnista puhutaan julkisuudessa toistuvasti. Lisäksi synnynnäisiä vammoja ja tapaturmia lukuun ottamatta nuorten fyysinen toimintakyky on yleensä hyvä. Psyykkinen toimintakyky ei ole niin vahvasti ikäsidonainen kuin fyysinen toimintakyky.

THL on tehnyt syntymäkohorttitutkimuksen vuonna 1987-syntyneistä vuoteen 2012 asti. Tutkimukseen osallistuneista 1374 ihmiselle oli myönnetty työkyvyttömyyseläke vuoteen 2012 mennessä. (THL 2016, 12–14.) Kyseisen kohortin työkyvyttömistä 80,3 % oli saanut mielenterveyshäiriöiden takia työkyvyttömyyseläkepäättökseen ja 19,5 % somaattisten sairauksien perusteella. Tosin tässä THL:n tutkimuksessa työkyvyttömyyseläkkeet jaettiin vain kahteen luokkaan, eli psykiatristen tai somaattisten sairauksien perusteella myönnettyihin. Naisten työkyvyttömyyseläkkeistä 37,1 % myönnettiin mielialahäiriöistä sekä neuroottisista, stressiin liittyvistä, että somatoformisista häiriöistä. Miesten psyykkisistä työkyvyttömyyseläkkeistä noin 41 % johtui skitsofreniasta ja älyllisestä kehitysvammasta. (THL 2016, 47–48.) Upmarkin ja kumppaneiden (1999, 535) varusmiehiä koskeneessa tutkimuksessa psykiatristen syiden takia työkyvyttömyyseläkkeellä olevista miehistä 35,4 %:lla oli psykoosi, 23,2 %:lla alkoholin tai huumeiden aiheuttama diagnoosi ja lopuilla 41,4 %:lla joku muu psykiatrinen diagnoosi. Psykoosin saaneista miehistä melkein kahdella kolmasosalla oli myös skitsofrenia. Nuorilla ja keski-ikäisillä miehillä asevelvollisuuden aikana havaittu psykiatrinen diagnoosi, matalan emotionaalisen hallinnan havainnot ja alhaiset ÄO-testin pisteet ennustivat kaikissa psykiatristen diagnoosien luokissa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä (Upmark ym. 1999, 535–536). Mielenterveyshäiriöihin voi liittyä myös monihäiriöisyyttä eli komorbiditeettia. Matti Joensuun ja kumppaneiden tutkimuksessa komorbidiryhmään kuuluvilla ihmisillä oli korkea mielenterveysongelmien monihäiriöisyyden todennäköisyys, enemmän itsemurhayrityksiä ja päihteiden väärinkäyttöä. Lisäksi he olivat myös kokeneet eniten vastoinkäymisiä elämänsä aikana. (Joensuu ym. 2015, 285.)

Edellä olevat tutkimustulokset osoittavat, että mielenterveydellisistä syistä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat ihmiset ovat keskimääräistä nuorempia. Tutkimustulokset osoittavat myös, että työkyvyttömyyseläkkeellä olevien nuorten aikuisten joukossa mielenterveysongelmat ovat selkeästi työkyvyttömyyteen liittyvä sairausryhmä. THL:n (2016, 11) tutkimuksessa 1987-syntyneiden kohortissa lähes joka kolmas oli ollut psykiatrisessa sairaanhoidossa tai saanut mielenterveysongelmiin lääkitystä 25-ikävuoteen mennessä. Nuoruuden mielenterveysongelmat voivat hankaloittaa jälkeenpäin elämää siten, että työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen tapahtuu vasta myöhemmin varhaisaikuisuuden jälkeen. Mielenterveysongelmat ovat myös selvästi yhteydessä moniin muihin työkyvyttömyyden tekijöihin, mikä tekee mielenterveysongelmista ehkä merkittävimmän työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistävän tekijän. Senin (2010, 258) mukaan sekä psyykkisistä että fyysisistä vammoista kärsivät ihmiset ovat riistetyintä ihmisjoukkoa ja samalla heitä huomioidaan vähiten yhteiskunnassa. Heidän vapaan elämänsä johtaminen on itsessään jo häiriintynyttä (Sen 2010, 260). Tällöin ihmiset eivät saavuta arvostamiaan asioita, mikä taas voi lisätä entisestään psyykkistä pahoinvointia.

3.2 Vähäinen koulutus

Nuoret ovat selkeä ikäryhmä, joiden työurassa esiintyy suuria haasteita. Kari Nyssölän ja Sasu Pajalan (1999, 49) mielestä 1980- ja 1990-luvuilla nuorten koulutuksen ja työelämän valinnanmahdollisuudet ovat kasvaneet, mikä näkyy myös niihin liittyvien riskien lisääntymisessä. Erityisesti perusasteen suorittaneilla on merkittävästi työttömyyttä ja suuri työkyvyttömyyden riski. (Valtioneuvosto 2017, 12.) THL:n 1987-luvulla syntyneiden syntymäkohorttitutkimuksen työkyvyttömyyseläkkeen saajista 50,1 % oli ainoastaan peruskoulun suorittaneita. Samassa tutkimuksessa yhdelläkään työkyvyttömyyseläkettä saavalla nuorella ei ollut korkeakoulututkintoa. (THL 2016, 48.) THL:n tutkimusraportti ei vastaa suoraan, onko peruskoulun tutkintoon jääminen työkyvyttömyyden syy vai seuraus. Se on kuitenkin riskitekijä myöhemmän hyvinvoinnin niukkuudelle. Perusasteen tutkinto yhdessä nuoruuden tai varhaisaikuisuuden työkyvyttömyyseläkkeen kanssa tekee itsenäisestä elämästä haasteellisemman. (THL 2016, 48.) Peruskoulun tutkinnon suorittaneiden lisäksi toinen selkeä haavoittuva ryhmä on koulupudokkaat. Karin A. De Ridder ja kumppanit (2013, 4) tutkivat seuranta tutkimuksellaan 24–29-vuotiaiden koulupudokkuutta. Heidän tutkimuksessaan varhaisaikuisuuden työkyvyttömyyden tai

pitkäaikaisen sairastelun ja lukion keskeyttämisen välillä on selkeä yhteys (De Ridder ym. 2013, 4).

Hans Gravsethin ja kumppaneiden (2008, 653) norjalaisessa työkyvyttömiä miesten tutkimuksessa työuran alun merkittävimmät riskitekijät työkyvyttömyyseläkkeelle päätymiselle olivat heikko älyllinen suorituskyky yhdessä matalan koulutustason kanssa. Saman tutkimuksen analyysien perusteella yksi keskeinen syy päätyä työkyvyttömyyseläkkeelle oli alhainen koulutustaso yhdessä heikon älyllisen suorituskyvyn ja heikentyneen psyykkisen tilan kanssa (Gravseth ym. 2008, 653–654). Gouldin ja Laaksosen tutkimus vahvistaa myös omalta osaltaan työkyvyttömiä nuorten aikuisten vähäisen koulutuksen merkitystä. Heidän tutkimuksessaan osa-aikaiselta työkyvyttömyyseläkkeeltä palaaminen työelämään oli todennäköisempää nuoremmilla ja korkeammin koulutetuilla ihmisillä (Laaksonen & Gould 2014, 471).

Elämän arvioimisessa huomio kannattaa kohdistaa johdettavan elämän lisäksi elämäntyyliin ja -tapoihin liittyviin valinnanmahdollisuuksiin (Sen 2010, 227). Koulutus on tekijä, joka nimenomaan Lahelman ja Rahkosen (2017, 27) mukaan voi muokata terveyttä elämäntyylien ja terveyskäyttäytymisen avulla. Joskus vähäinen koulutus on yksinomaan nuorten oma valinta. Esimerkiksi Nyssölän ja Pajalan (1999, 138–139) haastattelututkimuksessa havaittiin, että 24:sta haastateltavasta nuoresta suurin osa halusi töihin opiskelun sijaan. Senin teorian näkökulmasta on olennaisempaa keskittyä heihin, joille vähäinen koulutus ei ole oma valinta tai vielä tarkemmin heihin, joilla ei ole valinnanmahdollisuutta korkeakoulutukseen. Koulutuksen valintojen tärkeys korostuu entistä enemmän yhä nuoremmilla ihmisillä, mikä aiheuttaa nuorille ja nuorille aikuisille paineita. Minna Suutarin (2002, 31) mukaan koulutukseen liittyvien valinnanmahdollisuuksien kasvaminen on vaikeuttanut nuorten koulutusvalintojen tekemistä. Koulutusvalintojen kaikki vaihtoehdot oletetaan mahdollisuuksiksi ja pääasiassa vain omasta valinnasta kiinni oleviksi, mikä vaikeuttaa oikean valinnan muodostamista (Suutari 2002, 31). Erityisesti huono-osaisten nuorten koulutusvalinnat voivat olla jo valmiiksi rajoitetut, koska valintojen suuntaviivat ovat muotoutuneet useita vuosia ennen valintahetkeä (Nyssölä & Pajala 1999, 51). Senin (2010, 230) mukaan vapauden perusidean sijaan voidaan käyttää laajempaa lähestymistapaa, jossa huomioidaan koko valintaprosessi ja erityisesti ne muut vaihtoehdot, joita ihminen voisi kykyjensä mukaan valita. Tämän Senin ajatuksen myötä on hyvä pohtia, onko työkyvyttömillä nuorilla samanlaisia koulutukseen liittyviä mahdollisuuksia kuin muilla nuorilla?

3.3 Lapsuuden epäsuotuisat kokemukset

Kansainvälisten sekä suomalaisten tutkimuksien mukaan lapsuuden olosuhteilla on vaikutusta koulutukseen ja työllistymiseen (THL 2016, 28). Lapsuus, nuoruus ja varhaisaikuisuus ovat toisiinsa vahvasti liittyvät ajanjaksot, jotka nähdään usein haavoittuvina ihmiselämän vaiheina. Suomalaisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa lapsuuden kokemukset ovat nousseet merkittäviksi työkyvyttömiä nuoria aikuisia yhdistäväksi tekijäksi. Olof Bäckmanin ja Joakim Palménin (1998, 260) mukaan lapsuuden sekä varhaisaikuisuuden olosuhteet vaikuttavat sairauspoissaoloihin, minkä kautta ne saattavat vaikuttaa myös varhaisiin työkyvyttömyyseläkkeisiin. Lapsuuden kokemukset nähdään myös Senin teorian näkökulmasta keskeisinä. Nyssölän ja Pajalan (1999, 51) tutkimuksessa nuorten ongelmat juontavat juurensa usein lapsuudesta. Lapsuuden ongelmat sulkevat jo itsessään monta valinnanmahdollisuutta näiltä nuorilta (Nyssölä & Pajala 1999, 51).

Joensuu ja kollegoiden (2015, 282) tutkimuksessa kuvattiin vuoden 2008 psykiatristen työkyvyttömyyseläkettä saaneiden nuorten aikuisten elämän vastoinkäymisten esiintymistiheyttä, kertymistä ja ryhmittymistä. 18–34-vuotiaiden vastoinkäymisistä muodostettiin latenttiluokka-analyysin avulla kolme luokkaa, joista eräs oli lapsuuden olosuhteet. Tähän luokkaan kuuluvilla esiintyi sekä lapsuuden haitallisia kokemuksia ja oireita että mielenterveysongelmien historiaa perheen keskuudessa. (Joensuu ym. 2015, 283.) Kaikista tutkituista 48 % oli kokenut jonkinlaisia vastoinkäymisiä lapsuudessa. (Joensuu ym. 2015, 284.)

Jarkko Harkon, Anne Kouvosen ja Marianna Virtasen (2016, 679) tutkimuksessa työkyvyttömyyseläkkeen riskiä verrattiin epäsuotuisille kokemuksille altistuneiden ja altistumattomien välillä. Kyseessä oli suomalainen kohorttitutkimus, jossa tutkittavat olivat seurannan alussa 19–21-vuotiaita ja seurannan lopussa 25–27-vuotiaita (Harkko, Kouvonen & Virtanen 2016, 679–680). Tutkimuksessa havaittiin, että lapsuuden vastoinkäymiset olivat merkittävässä roolissa varhaista työkyvyttömyyseläkettä saaneiden keskuudessa (Harkko, Kouvonen & Virtanen 2016, 684). Thomas Lundin ja kumppaneiden kohorttitutkimuksessa 21–22-vuotiailla tutkittavilla ilmeni, että alhainen työelämän osallisuus oli yleisempää negatiivisia lapsuuden kokemuksia kokeneilla. Tämä yhteys löydettiin erityisesti vanhempien avioeron, hyväksikäytön sekä väkivaltaisen tapahtuman kokeneilta naisilta. (Lund ym. 2013, 4.) Lapsuuden kokemukset voivat olla epäsuoralla tavalla yhteydessä

työkyvyttömyyseläkkeisiin. Yhteys nuorten aikuisten työkyvyttömyyseläkkeeseen voi välittyä alhaisen työelämän osallisuuden kautta.

Lapsuuden epäsuotuisat kokemukset heijastuvat työkyvyttömien nuorten aikuisten elämään monella eri tavalla. Sama kokemus, kuten vanhempien avioero, voi vaikuttaa yksilöihin hyvin eri tavalla. Kokemukset yhdessä olosuhteiden kanssa muodostavat voimakkaan ja yksilöllisen vaikutuksen. Huonot lapsuuden olot on esitetty yhdeksi terveyserojen yksilölliseksi syyksi (Lahelma & Rahkonen 2017, 31). Lasten kasvuun liittyvien riskitekijöiden ja olosuhteiden tarkasteleminen on yksi lastensuojelun keskeisimmistä tehtävistä. Tässä yhteydessä lapsiperheiden erojen vertaileminen ei ole oleellista, koska Senin (2010, 232) kyvykkyysteoria ei anna kaavaa oikeudenmukaisten poliittisten päätöksien muodostamiseen. Kyvykkyysteorian tarjoama tieto vaikuttaa merkittävästi yhteiskuntien ja sosiaalisten instituutioiden arvioimiseen ja tähän kyvykkyysteoria antaa suurimman panoksensa (Sen 2010, 233). Työkyvyttömien nuorten aikuisten epäsuotuisat lapsuuden kokemukset voivat vaikuttaa kyvykkyysiin. Kyvykkyudet saattavat saada aikaan merkittäviä ja rakenteellisia eroja yksilön elämään (Sen 2010, 234). Nämä erot heijastuvat mahdollisesti lapsuuden kautta nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen.

4 SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY TYÖKYVYTTÖMILLÄ NUORILLA AIKUISILLA

Gravsethin ja kumppaneiden (2008, 650) mukaan työkyvyttömyyseläkkeen myöntämisessä kannattaa huomioida lääketieteellisen näkökulman lisäksi sosiaaliset syyt, koska tällöin suljetaan ihmisiä pois normaalista sosiaalisesta sekä tuottavasta elämästä aiheuttaen samalla yksilölle humanitaarisia ongelmia. Vammautuneiden ihmisten auttamisessa keskitytään helposti vain taloudelliseen tukeen ja fyysiseen toimintakykyyn, jotka ovat tietysti myös tärkeitä työkyvyttömille ihmisille. Eija Airaksisen, Åke Wahlinin, Larssonin ja Yvonne Forsellin (2006, 109) tutkimuksessa ilmeni, että masennusta sairastavilla henkilöillä kognitiivinen toimintakyky parantuu hitaammin kuin sosiaaliseen kyvyttömyyteen liittyvät oireet. Tämä havainto osoittaa sen, että sosiaaliseen toimintakykyyn kannattaa panostaa.

Työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen toisinaan syrjäyttää ihmisiä normaalista sosiaalisesta elämästä (Upmark ym. 1999, 533). Tämän takia haluan selvittää, millaiset tekijät ovat sosiaalisessa toimintakyvyssä tärkeitä työkyvyttömille nuorille aikuisille. Tässä luvussa käytän sekä suomalaisia että kansainvälisiä tutkimuksia, joista olen poiminut sosiaaliseen toimintakykyyn liittyviä havaintoja. Tutkittavien ikäjakauma on pääosin 18–40-vuotiaat, mutta Hargie, O`Donell ja McMullanin (2011, 874) tutkimuksessa on tutkittu 16–24-vuotiaita nuoria. Kannasojan (2013, 19) aineisto koostui yläkouluikäisten nuorten sekä heidän vanhempiansa vastauksista. Upmarkin ja kollegoiden (1999, 535) tutkimuksessa tutkittavat olivat asepalveluksessa olevia miehiä, eikä heidän tarkkaa ikäänsä kerrottu artikkelissa. Tässä luvussa käytän sosiaalisen toimintakyvyn laajaa määritelmää. Suurin osa tämän luvun tutkimuksista on toteutettu työkyvyttömillä nuorilla aikuisilla, minkä lisäksi mukana on muutamia työttömiin nuoriin liittyviä tutkimuksia. Mihaela Vancean ja Mireia Utzetin (2016, 74) mukaan nuoruusiän työttömyyden on havaittu olevan yhteydessä myöhäisempiin sairauspoissaoloihin ja työkyvyttömyyseläkkeisiin.

4.1 Vuorovaikutussuhteet ja arjesta selviytyminen

Vuorovaikutussuhteista selviytyminen kuuluu olennaisesti sosiaalisen toimintakyvyn käsitteeseen (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2008, 61). On myös selvää, että psyykkisen toimintakyvyn näkökulmasta sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä. Vuorovaikutussuhteet ovat entistä tärkeämmät työkyvyttömille, koska heidän arjestaan puuttuu työn myötä saatava

sosiaalinen vuorovaikutus. Lisäksi työkyvyttömällä esiintyy usein kuormittavia tekijöitä, kuten fyysistä kipua tai ahdistusta, joista keskusteleminen muiden kanssa on oman hyvinvoinnin kannalta merkittävää. Yksilön on vaikea saavuttaa vahvaa sosiaalista toimintakykyä ilman tietoa vuorovaikutussuhteiden lainalaisuuksista sekä ilman kykyä ottaa taidot käyttöön erilaisissa toimintaympäristöissä (Kannasoja 2013, 200). Minna Suutarin (2001, 153) mukaan arjessa selviytymisen edellytyksenä nähdään sosiaaliset verkostot, jotka ovat rakentuneet luottamukselle ja riippuvuudelle. Työkyvyttömien nuorten arjen rakentaminen ja siitä selviytyminen nähdään haasteellisena, koska ikätoverit yleensä opiskelevat ja kulkevat niin sanotusti yhteiskunnan ideaalisen käsikirjoituksen mukaisella tavalla.

Lukuisat tutkimukset osoittavat sosiaalisten verkostojen tärkeyden nuorille työkyvyttömille. Työkyvyttömille nuorille aikuisille vuorovaikutussuhteisiin liittyvä alhainen sosiaalinen tuki sekä yksinään oleminen ovat sosiaalisen toimintakyvyn haitallisia tekijöitä. Upmarkin ja kollegoiden (1999, 534–535) pitkittäistutkimuksessa arvioitiin varhaisten psykiatristen työkyvyttömyyseläkkeiden ennustavia tekijöitä nuorilla varusmiehillä. Alkoholista ja huumeista riippumattomien psykiatristen diagnoosien perusteella myönnettyissä työkyvyttömyyseläkkeissä havaittiin yhteys nuoruusiän alhaiseen sosiaaliseen tukeen (Upmark ym. 1999, 536). Arnhild Myhr ja kollegat (2016, 96) tutkivat ammatilliseen kuntoutukseen osallistuvia 18–40-vuotiaita, jotka kärsivät määrittelemättömistä liikuntaelimien kivuista. Tutkimuksessa haluttiin tunnistaa ammatillisessa kuntoutuksessa esiintyvät tekijät, jotka ennakoivat päätymistä varhaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle. Tutkimuksessa havaittiin useita työkyvyttömyyseläkkeeseen yhteydessä olevia tekijöitä, joista eräs oli yksinään oleminen (Myhr ym. 2016, 96, 100.) Nämä tutkimustulokset osoittavat, että vuorovaikutussuhteet ovat tärkeässä roolissa työkyvyttömien nuorten aikuisten sekä psykiatrisissa että somaattisissa työkyvyttömyyseläkkeissä.

Sosiaalisen toimintakyvyn vuorovaikutussuhteiden vaikutus näkyy myös elämänlaadussa, mikä taas voi heijastua moneen eri toimintakykyyn. On selvää, että elämänlaadulla ja toimintakykyjen eri osa-alueilla on jonkinlainen yhteys. Lars Axelssonin, Ingemar H. Anderssonin, Lena Edénin ja Göran Ejlertssonin (2007, 2–3) kyselytutkimuksessa tarkasteltiin 20–25-vuotiaiden nuorten työttömien ja ei-työttömien elämänlaatua. Työttömillä oli matalammat elämänlaadun pisteet kuin työssä käyvillä tai opiskelijoilla. Kokemukset hyvästä elämänlaadusta olivat yhteydessä korkeaan itsetuntoon ja kodin ulkopuolisten sosiaalisten kontaktien runsauteen. Hyvä itsetunto yhdessä hyvän sosiaalisen

tuen kanssa liittyivät hyvään mielenterveyteen. (Axelsson ym. 2007, 6.) Lena Edénin ja Göran Ejlertssonin (1999, 471) tutkimuksessa kuvattiin erilaisten tekijöiden tärkeyttä hyvän elämänlaadun näkökulmasta. Tutkittavat olivat 20–59-vuotiaita ja heistä muodostettiin kaksi vertailtavaa ryhmää. Ensimmäisessä ryhmässä oli tuki- ja liikuntaelinperäisten sairauksien takia varhain työkyvyttömyyseläkkeelle joutuneita. Toinen ryhmä vastasi sekä sukupuoleltaan että iältään ensimmäistä ryhmää. Kummassakin ryhmässä elämänlaadut korreloivat samojen tekijöiden kanssa. Hyvän elämänlaadun ominaisuuksista löytyi muun muassa myönteinen sosiaalinen verkosto. (Edén & Ejlertsson 1999, 471–474.) Toisin sanoen työkyvyttömät nuoret aikuiset kaipaavat samoja vuorovaikutussuhteisiin liittyviä asioita kuin muutkin nuoret, mutta työttömyys voi yksinään vaikuttaa negatiivisesti elämänlaatuun.

Ystävien lisäksi perhesuhteet ovat yksi tärkeimmistä sosiaalisista suhteista nuorille aikuisille. Sosiaalisilla ja perheeseen liittyvillä tekijöillä on havaittu olevan yhteyttä yksilön myöhempään huonovointisuuteen (Harkko, Kouvonen & Virtanen 2016, 686). Tulokset osoittavat, että perhesuhteet voivat toimia suojaavina tai haitallisina tekijöinä. Nuorten perhesuhteet saattavat olla tärkein ympäristö sosiaalisen toimintakyvyn rakentamisen kannalta (Kannasoja 2013, 67). Myhrin ja kumppaneiden tutkimuksessa toinen yhdistävä tekijä varhaiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen oli teinivanhemmuus. Tutkimuksessa yksin olevilla riski varhaiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen oli kolme kertaa korkeampi kuin pariskunnilla, joilla jo oli lapsia. (Myhr ym. 2015, 99–100.) Sosiaalinen konteksti ja sosiaaliset suhteet, kuten puoliso tai lapset, voivat suojella mahdolliselta työkyvyttömyyseläkkeeltä (mm. Leinonen, Martikainen & Lahelma 2012).

Sirpa Kannasojan tutkimuksessa tutkitaan yläkouluikäisten itse määrittämää sosiaalista toimintakykyä. Tutkimuksen näkökulman avulla on tarkoitus päästä lähemmäksi nuorten arkea ja elämän todellisuutta (Kannasoja 2013, 16). Kannasojan tutkimus osoittaa arjen näkökulman tärkeäksi nuorten sosiaalisessa toimintakyvyssä. Sosiaaliseen toimintakykyyn liittyvät taidot näkyvät nimenomaan arjen kautta. Kannasojan (2013, 16) tutkimuksessa arjen näkökulmalla tarkoitetaan arkisia toimintoja, tunteita sekä ilmapiiriä ystävyys- ja perhesuhteissa. Arjesta selviytymiseen liittyviä tutkimuksia löytyi kuitenkin vain vähän. Haastattelututkimuksessaan Rikala (2018, 161) halusi selvittää laadullisesti masennusperäiseen työkyvyttömyyteen johtavia prosesseja ja ymmärtää, miten sosiaalinen eriarvoisuus jäsentää niitä. Tutkimuksen elämänkulkuhaastatteluun osallistujat olivat 22–34-vuotiaita. Tutkittavien masennusoireiden ja arkisten ongelmien väliltä löytyi kaksisuuntainen yhteys, mikä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi opintojen lopputyöstä

selviytyminen oli haastavaa ja samaan aikaan valmistumispaaineet vaikuttivat masennukseen. (Rikala 2018, 161, 165.) Tällainen kaksisuuntainen yhteys on ihmiselle hyvin kuormittavaa ja se rasittaa sosiaalista toimintakykyä sekä hyvinvointia. Tämä tulos vahvistaa Eläketurvakeskuksen (2014, 25) havaintoa, jonka mukaan masennusta sairastavien ryhmässä toimintakyvyn huomattava heikkeneminen oli yleistä.

Kyvykkyysteoriassa korostetaan yksilön mahdollisuuksia toteuttaa hänen arvokkaina pitämiään asioita (Sen 2010, 231). Edénin ja Ejlertssonin (1999, 471) tutkimuksessa molempien ryhmien elämänlaadut korreloivat samojen tekijöiden kanssa. Hyvän elämänlaadun ominaisuuksina nähtiin hyvä terveydentila, hyvät mahdollisuudet nauttia vapaa-ajan toiminnasta ja myönteinen sosiaalinen verkosto (Edén & Ejlertsson 1999, 474). Tämä tutkimus osoittaa, että työttömät ihmiset arvostavat samoja asioita elämässään kuin muut ihmiset. Tämä tulos on myös yhdistettävissä työkyvyttömiin. Arvostetut asiat ovat tärkeitä ja niitä ihmiset pyrkivät saavuttamaan (Sen 2010, 232). Vapauteen kuuluvat näkökulmat, joissa päätämme mitä haluamme, mitä arvostamme ja mitä asioita lopulta valitsemme. Kyvykkyuden käsite korostaa juuri tätä vapauden mahdollisuuksien näkökulmaa. (Sen 2010, 232.) Vuorovaikutussuhteista ja arjesta selviäminen kuuluvat ihmiselämän olennaisiin kykyihin. Uskon niiden parantavan valinnanmahdollisuuksia, koska monessa eri toimintakykyjen osa-alueessa näkyvät vuorovaikutussuhteet ja arkielämä.

4.2 Osallisuus ja syrjäytymisen uhka

Työ nähdään länsimaissa päivittäisenä toimintona, joka on lähteenä taloudelliselle itsenäisyydelle, statukselle, identiteetille ja sosiaaliselle osallistumiselle (Myhr ym. 2015, 99). Sosiaalialalla ihmisten osallisuuden parantaminen ja syrjäytymisen torjuminen nähdään keskeisinä tavoitteina (Nieminen 2018, 12). Osallisuuden edistäminen näkyy erityisesti sosiaalisessa kuntoutuksessa. Helka Raivio on jaotellut sosiaalisen toimintakyvyn olennaisia taitoja. Hän on jaotellut ne osallisuuden ulottuvuuksien mukaan, jotta sosiaalisen kuntoutuksen prosesseja ja sisältöjä voidaan tarkentaa (Raivio 2018, 113).

Nuorten sosiaalista syrjäytymistä tutkineet Hargie, O`Donell ja McMullan (2011, 893) havaitsivat, että osallisuuden tunteen kokemisessa nuorille tärkeintä ovat rahan ansaitseminen ja sosiaaliset verkostot. Samassa tutkimuksessa ilmeni, että työssä käyvä nuorten ryhmä koki olevansa täysin osallisina yhteiskunnassa (Hargie, O`Donell &

McMullan 2011, 888). Nämä havainnot ovat vakavia työkyvyttömiä nuorten aikuisten näkökulmasta, sillä heillä on vähemmän edellytyksiä ansaita työn kautta rahaa ja osallistua yhteiskuntaan tuottavan työn muodossa. Ystävyys-suhteet ja parisuhteet ovat tärkeitä tekijöitä osallisuuden tunteen kokemuksen syntymisessä (Hargie, O'Donnell & McMullan 2011, 888). Klas Gustafssonin ja kumppaneiden (2013, 9) väestöpohjaisessa tutkimuksessa tutkittiin 20–64-vuotiaita ja havaittiin, että heikko yhteiskunnallinen osallistuminen sekä sosiaalinen eristäytyneisyys ennustivat työkyvyttömyyseläkettä erityisesti 20–39-vuotiailla ihmisillä. Tulos vahvistaa sekä osallisuuden merkitystä että eristäytyneisyyttä, joka voidaan ymmärtää myös syrjäytymiseksi.

Työkyvyttömyyseläkkeellä oleminen nähdään syrjäytymisen yhtenä muotona, koska se sulkee ihmisen pois työmarkkinoilta (Björkernstam, Hjern & Vinnerljung 2016, 472). Sosiaalisen syrjäytymisen määritelmässä ihminen joutuu sivuun yhteiskunnasta ja yhteisöistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 40). Hargie, O'Donnell ja McMullan (2011, 874) tutkivat nuorten irlantilaisien käsityksien lisäksi heidän kanssaan työskentelevien työntekijöiden käsityksiä sosiaalisesta syrjäytymisestä. Esiin nousi kaksi keskeistä näkökulmaa. Ensiksi työttömyyden nähdään aiheuttavan taloudellista puutetta, jonka myötä se alkaa vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisen terveydentilaan. Toiseksi sosiaalisessa syrjäytymisessä sosiaalinen ulottuvuus nähdään keskeisenä tekijänä. Sosiaaliset verkostot ja vähäinen osallisuus yhteiskuntaa kohtaan nähdään sosiaalista syrjäytymistä suuresti aiheuttavina tekijöinä. Sosiaalisen syrjäytymisen keskiössä ovat erityisesti ystävien puute ja yksinäisyys. (Hargie, O'Donnell & McMullan 2011, 878.)

Uskon osallisuuden ja syrjäytymisen kytkeytyvän sosiaaliseen toimintakykyyn merkittäväällä tavalla, mutta niiden tutkiminen on monesta näkökulmasta haastavaa. Työkyvyttömiä ja työssä käyvien osallisuuden ilmeneminen on jo itsessään hyvin erilaista. Työkyvyttömiä osallisuus liittyy enemmän yksilön omaan haluun osallistua vapaa-ajan aktiviteetteihin ja yhteisöihin, koska työssä käyvät kytkeytyvät automaattisesti työyhteisönsä osallisiksi jäseniksi. Syrjäytymisen tutkimista vaikeuttaa puolestaan se, että syrjäytymisen määritelmä vaihtelee. Toiset tutkijat näkevät työkyvyttömät syrjäytymättöminä ihmisinä, koska he kuuluvat taloudellisen tuen piiriin. On hyvä muistaa, että työkyvyttömiä nuorten keskuudessa syrjäytyminen voi olla erilaista sekä vaikutukseltaan vaihtelevaa. Esimerkiksi pysyvällä työkyvyttömyyseläkkeellä oleva psyykkisesti sairas nuori on taloudellisesti paremmassa asemassa kuin vain osa-aikaisella työkyvyttömyyseläkkeellä oleva. Vastaavasti osa-aikaisella työkyvyttömyyseläkkeellä oleva nuori voi olla sosiaalisesti paremmassa

asemassa. Kaikista huonoimmassa asemassa ja syrjäytymisvaarassa ovat työkyvyttömyyseläkkeen ulkopuolelle jäävät nuoret, jotka ovat samalla työkyvyttömiä ja sairaita tai vammautuneita. Nämä nuoret päätyvät pitkille työttömyysjaksoille tai he osallistuvat useisiin kuntouttavan työtoiminnan jaksoihin, koska työkyvyttömyyseläke nähdään heidän viimesijaisena vaihtoehtona.

Ihmisiin ja instituutioihin kohdistuva luottamus on tärkeä selviytymiskeino työmarkkinoiden marginaalissa eläville ihmisille (Suutari 2001, 155). Tämän luottamuksen synnyttämisessä näen osallisuuden myös tärkeäksi tekijäksi, koska se yhdistää ihmisiä yhteiskuntaan ja yhteisöihin. Tyypillisesti kyvykkyydet nähdään yksilöä määrittävinä ominaisuuksina, mutta myös ryhmien kyvykkyyttä voidaan tarkastella (Sen 2010, 244). Ryhmät eivät ajattele samalla tavalla kuin yksilöt ja siksi ryhmien kyvykkyyksien ytimen ymmärretään muodostuvan arvosta, minkä ryhmän jäsenet antavat ryhmänsä osaamiselle (Sen 2010, 246). Työkyvyttömät nuoret voivat nähdä ryhmänsä arvon alhaisena yhteiskunnassa. Tämä näkemys ei ainakaan paranna työkyvyttömien nuorten yhteiskunnallista asemaa. Senin (2010, 247) mukaan ihmiset nähdään helposti identiteetin näkökulmasta. Tämä nähdään vapauden kieltämisenä, koska ihminen voi päättää mihin eri ryhmiin hän osoittaa uskollisuutensa. Ihmisen yhteiskunnallista osallistumiskykyä pidetään arvokkaana arvioitaessa elämää yhteiskunnassamme. Tämä osoittaa yhteiskunnallisen näkökulman tärkeäksi kyvykkyysteorian näkökannaksi. (Sen 2010, 246–247.)

Tässä luvussa huomataan, miten sosiaalisen toimintakyvyn osa-alueet toimivat myös tiiviissä suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi ilman sosiaalisia verkostoja hyvän osallisuuden saavuttaminen on hankalaa. Suutarin (2001, 187) mukaan syrjäytymisen yhtenä lieventävänä keinona nähdään aktivoimisen ja sosiaalistettavuuden lisääminen. Näen vuorovaikutussuhteiden ja arjen näkökulmien painottavan enemmän yksilön elämään liittyviä tekijöitä. Osallisuudessa ja syrjäytymisessä yhteiskunnallinen näkökulma on merkittävämpi. Sosiaalisten verkostojen lisäksi Suutari (2001, 161) näkee hyvinvointivaltion instituutiot nuorten tärkeinä turvaverkkoina.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kandidaatintutkielmani mukaan nuoria työkyvyttömiä aikuisia yhdistävät mielenterveysongelmien suuri määrä, vähäinen koulutustaso ja lapsuuden epäsuotuisat kokemukset. Nämä kolme tekijää löytyivät monista ja osittain keskenään samoista tutkimuksista, mikä vahvistaa havaintojani. Viime vuosina laajasti keskustelua ovat herättäneet mielenterveysongelmista johtuvat työkyvyttömyyseläkkeet, koska mielenterveysongelmat ovat THL:n (2016, 98) mukaan suurin työkyvyttömyyttä aiheuttava sairausryhmä. Mielenterveysongelmista johtuvia työkyvyttömyyseläkkeitä on tutkittu useissa kansainvälisissä ja suomalaisissa tutkimuksissa. Marko Merikukan ja kumppaneiden (2018, 723) mukaan nuorella iällä esiintyvän mielenterveysdiagnoosin ei tulisi syrjäyttää ihmisiä pois työmarkkinoiden piiristä siten, että työkyvyttömyyseläke jää yhteiskunnan ainoaksi tueksi. Vain perusasteen suorittaneiden ihmisten suuri määrä työkyvyttömissä vahvistaa havaintoja työkyvyttömiä nuorten vähäisestä koulutuksesta. Korkeakoulutus saattaa toimia suojaavana tekijänä, koska Gouldin ja Laaksosen (2014, 471) tutkimuksessa paluu osatyökyvyttömyyseläkkeeltä työelämään oli nuoremmilla ja koulutetuilla ihmisillä todennäköisempää. Kolmantena yhdistävänä tekijänä oli lapsuuden epäsuotuisat kokemukset. Bäckmanin ja Palmen (1998, 260) mukaan tämä yhteys voi muodostua siten, että lapsuuden sekä varhaisaikuisuuden olosuhteet vaikuttavat sairauspoissaoloihin ja tätä kautta ne saattavat vaikuttaa myös varhaisiin työkyvyttömyyseläkkeisiin. Lundin ja kumppaneiden (2013, 4) tutkimuksessa negatiivisten lapsuuden kokemusten yhteyden arvioitiin tapahtuvan työkyvyttömyyseläkkeisiin alhaisen työelämän osallisuuden avulla. Tuloksista havaitaan, että yhdistävien tekijöiden yhteydet työkyvyttömyyseläkkeisiin voivat olla myös epäsuoria.

Työkyvyttömistä nuorista aikuisista löytyi runsaasti tutkimuksia, joten jouduin karsimaan osan pois. Tutkittavien henkilöiden piti sopia myös pääosin 18–40-vuotiaiden ikäjakaumaan. En ottanut tutkielmaan esimerkiksi pelkästään työkyvyttömiä maahanmuuttajia käsitteleviä tutkimuksia, koska tuloksia olisi ollut vaikea yhdistää työkyvyttömiin nuoriin aikuisiin. Kaikissa muissa paitsi Rikalan (2018) tutkimuksessa tutkittiin enemmän kuin yhtä sairautta. Lähteissä on mukana tutkimuksia, jotka käsittelevät vain mielenterveyssyistä saaneiden nuorten aikuisten työkyvyttömyyseläkkeitä.

Kolmen yhdistävän tekijän lisäksi työkyvyttömiltä nuorilta aikuisilta löytyy varmasti muitakin yhdistäviä tekijöitä. Yhdistävät tekijät voidaan jaotella niin sanottujen

yläkäsitteiden perustella, kuten sosioekonomisen aseman tai terveyskäyttäytymisen mukaan. Näitä käsitteitä tai niitä merkittävästi painottavia tutkimuksia en ole ottanut mukaan kandidaatintutkielmaani, koska niiden tarkasteleminen olisi mahdollisesti epäselventänyt syy-seuraussuhteita. Pelkästään terveyseroille on tyypillistä monietiologisuus eli moninkertaiset syytekijät, jotka muodostavat mutkikkaita vaikutusreittejä (Lahelma & Rahkonen 2017, 31). Terveyserojen tarkastelemisessa olisi ollut vaikeaa ottaa kantaa siihen, ovatko esimerkiksi erot olleet jo synnynnäisiä. Lahelman ja Rahkosen (2017, 21) mukaan terveyserojen syntymiseen vaikuttavat muun muassa poliittiset päätökset, joiden tarkasteleminen ei sovi Senin teorian yhteyteen. Yläkäsitteiden sijaan tutkielmani tuo esille hyvin konkreettisia yhdistäviä tekijöitä työkyvyttömillä nuorilla aikuisilla. Kansainväliset ja suomalaiset tutkimukset osoittavat, että työkyvyttömiä nuorten aikuisten yhdistävät tekijät ovat universaaleja. Havaintoni eivät mahdollista kannanottoa tarkkoihin syy-seuraussuhteisiin. Työkyvyttömyydestä keskusteleminen on tärkeää siitä huolimatta, että se nähdään enemmän seurauksena kuin syynä. Nuorten työkyvyttömyyttä on pidettävä merkittävänä ilmiönä, sillä se kytkeytyy nuorten syrjäytymiseen, koulupudokkuuteen ja nuorisotyöttömyyteen. Yhdistävien tekijöiden tiedostaminen on tärkeää riskitekijöiden selvittämisen ja ennaltaehkäisyn kannalta.

Senin teoria soveltuu hyvin työkyvyttömiä nuorten aikuisten yhdistävien tekijöiden tarkasteluun. Lapsuudessa ja nuoruudessa esiintyvät tekijät voivat mahdollisesti rajata aikuisiän valinnanmahdollisuuksia. Senin (2010, 237) mukaan varakkaan ihmisen kyvykkyys kiinnittyy eri vaihtoehtoihin voi olla merkittävästi monipuolisempaa kuin köyhyydestä ja puutteista kärsivän ihmisen. Axelssonin ja kumppaneiden tutkimus osoittaa kyvykkyysteorian ydinsanomana tärkeyden. Työttömien nuorten kokemukset omista valinnanmahdollisuuksista ja niiden avulla lisääntynyt henkilökohtainen hallinta ovat yhteydessä korkeampaan elämänlaatuun (Axelsson ym. 2007, 6). Tällainen havainto on todennäköisesti hyvin yhdistettävissä myös työkyvyttömiin nuoriin. Heillä on sairauksien, vian tai vammojen seurauksena entistä vähemmän valinnanmahdollisuuksia ja sitä kautta myös vähemmän henkilökohtaista hallintaa.

Nuorten työkyvyttömiä sosiaalisen toimintakyvyn tärkeitä tekijöitä löytyy kirjallisuudesta. Näihin kuuluvat vuorovaikutussuhteet, arjesta selviytyminen, osallisuus ja syrjäytyminen. Nuorten arjen sosiaalista toimintakykyä on tutkinut erityisesti Sirpa Kannasoja. Minna Suutari (2001, 153) näkee, että arjesta selviytymisen edellytyksenä on luottamukselle ja riippuvuudelle rakentuvat sosiaaliset verkostot. Sosiaaliset suhteet ovat nuoruuden

hyvinvoinnin yksi tärkeä kulmakivi (Suutari 2002, 99). Työkyvyttömiä nuorten aikuisten sosiaalisten verkostojen merkitystä korostivat sosiaaliin kontakteihin, sosiaaliin verkostoihin sekä yksinään olemiseen ja alhaiseen sosiaaliseen tukeen liittyvät havainnot. Sosiaalisella verkostolla on myös kääntöpuolensa, koska Suutarin mukaan (2002, 109) suppealla sosiaalisella verkostolla saattaa olla liian kontrolloiva vaikutus nuorten elämän valinnanmahdollisuuksiin. Välttämättä yksilö ei edes kykene valitsemaan kaikkia sosiaalisen verkostonsa siteitä. Sidosten avulla kiinnitytään myös ei-toivottuihin yhteisöihin ja ihmisiin. (Suutari 2002, 41.) Perhesuhteiden tärkeys korostui tutkimuksissa monella eri tavalla. Perhetekijät voivat olla niin sanottuja suojaavia tekijöitä, sillä sosiaaliset suhteet saattoivat suojata tulevalta työkyvyttömyyseläkkeeltä (mm. Leinonen, Martikainen, Lahelma 2012; Myhr ym. 2015). Arkeen liittyviä sosiaalisen toimintakyvyn havaintoja ilmeni vain Rikalan (2018) masennusperäisten työkyvyttömiä nuorten sekä Kannasojan tutkimuksissa. Tietyissä sairauksissa toimintakyvyn heikkeneminen voi olla merkittävämpää. Eläketurvakeskuksen (2014, 25) mukaan masennuksessa toimintakyky heikkenee yleensä huomattavasti.

Osallisuuden parantaminen on tärkeä päämäärä sosiaalialoilla (Nieminen 2018, 12). Hargie, O'Donnell ja McMullan (2011, 893) huomasivat tutkimuksessaan, että nuorille osallisuuden tunteen kokemisessa tärkeintä ovat rahan ansaitseminen ja sosiaaliset verkostot. Gustafssonin ja kollegoiden (2013, 9) tutkimuksessa yhteiskunnallinen osallistuminen ja sosiaalinen eristäytyneisyys ennustivat työkyvyttömyyseläkettä erityisesti 20–39-vuotiailla ihmisillä. Björkernstamin, Hjernin ja Vinnerljungin (2016, 472) tutkimuksessa työkyvyttömyyseläke nähdään selkeäksi syrjäytymisen muodoksi, koska sen seurauksena ihminen suljetaan pois työmarkkinoiden piiristä. Syrjäytymiseen liittyvien uhkien tiedostamisesta on merkittävästi apua työkyvyttömiä nuorten auttamisessa ja työkyvyttömyyden ennaltaehkäisemisessä. Tutkielmassani heikot valinnanmahdollisuudet heijastuvat kyvykkyyteen eli sosiaaliseen toimintakykyyn ja sitä kautta toimintoihin eli esimerkiksi osallisuuteen ja arjessa selviytymiseen. Nämä havainnot osoittavat, että työkyvyttömiä nuorten aikuisten sosiaalisen toimintakyvyn osa-alueella on merkitystä. Sosiaalisen toimintakyvyn tekijät ovat juuri niitä, jotka yhdistävät ihmisiä vuorovaikutussuhteisiin, erilaisiin yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Edellä mainitut asiat ovat työkyvyttömiä elämän kannalta olennaisia. Joka tapauksessa on hyvä tiedostaa, että tässä tutkimuksessa käytetään sosiaalisen toimintakyvyn laajaa määritelmää. Lisäksi useissa tutkimuksissa ei mainittu sosiaalista toimintakykyä. Tähän on luultavasti vaikuttanut se, että

sosiaaliselle toimintakyvyille ei ole täysin sopivaa englanninkielistä vastinetta (Kannasoja 2013, 22).

Vapaus tehdä omia päätöksiä elämässään on arvokas näkökulma jokaisen ihmiselämän kohdalla, jota kannattaa vaalia (Sen 2010, 227). Nuorten työkyvyttömiä asema on haasteellinen ja haavoittuvainen monesta eri näkökulmasta. Tero Järvisen ja Markku Jahnukaisen (2001, 141) mukaan nuoruus on siirtymävaihe, jota leimaa tietyn tyyppinen marginaaliasema. Ihminen ei enää ole lapsi, mutta täysivaltainen aikuistuminen ja yhteiskuntaan integroituminen eivät ole vielä valmiita (Järvinen & Jahnukainen 2001, 141). Mielestäni tämä on yhdistettävissä myös varhaisaikuisuuteen. THL:n (2016, 24) mukaan nuorten aikuisten tärkeänä tehtävänä nähdään itsenäisen taloudellisen aseman hankkiminen. Yhteiskunnassa palkkatyön merkitys on huomattava. Palkkatyön tekeminen on sosiaalinen sidos ja ankkuri yhteiskuntaan kiinnittymiseen (Suutari 2002, 27). Nuorten työkyvyttömyys linkittyy vahvasti nuorten syrjäytymiseen, koulupudokkuuteen ja nuorisotyöttömyyteen. Syrjäytymisvaarassa olevista nuorista voidaan puhua, kun kyseessä on työtön ja kouluttamaton nuori, jolla vielä samanaikaisesti on omaan toimintakykyyn tai kodin resursseihin liittyviä riskejä (Järvinen & Jahnukainen 2001, 137).

Työkyvyttömiä nuorten aikuisten tarkasteluun Senin kyvykkyysteoria on tarjonnut hyvän ja kokonaisvaltaisen lähestymistavan. Teoria ei vaadi kaikkien ihmisten toimintakyvyn muuttamista yhteiskuntapoliittisella tasolla (Sen 2010, 232.) Tutkimuskysymyksiä vastaukset antavat tietoa vähän tutkittuihin aiheisiin kuten sosiaaliseen toimintakykyyn. Tutkimuskysymyksiin vastaamisessa on ollut omat haasteensa. Sosiaalisen toimintakyvyn epäselvä määritelmä on hankaloittanut lähteiden etsintää. On ollut myös vaikea hahmottaa nuorten aikuisten työkyvyttömyyseläkkeeseen liittyvien tekijöiden syy-seuraussuhteita. Kuten Upmark ja kollegat (1999, 537) toteavat, työkyvyttömyyseläke on usein monimutkaisen reitin loppupiste, johon monet tekijät vaikuttavat eri olosuhteiden myötä. Yksilön työkykyyn liittyvään työssä selviytymiseen vaikuttavat yksilölliset tekijät ja työn vaatimukset (Juntunen 2006, 2). Tutkielmani ei huomioi työelämän tekijöiden vaikutusta, sillä nuorten työkyvyttömiä työura on jäänyt yleensä lyhyeksi tai sitä ei ole ollut lainkaan.

Kandidaatintutkielmani tarjoaa useita jatkotutkimusaiheita. Sosiaalisen toimintakyvyn osuusalue on vielä tuntematon, sillä tutkimusta on aiheesta liian vähän (THL 2012, 140). Työkyvyttömiä nuorten määrän vähentämiseksi tarvitaan lisää tutkimusta. Syrjäytyneitä ja työttömiä nuoria koskevissa tutkimuksissa ehkä kannattaisi tutkia tarkemmin marginaalisia

ihmisryhmiä, kuten työkyvyttömiä. Tällainen tutkimus voisi auttaa ymmärtämään millaisia erityispiirteitä ja syrjäyttäviä vaikutuksia on nimenomaan työkyvyttömyyseläkettä saavilla nuorilla. Tällä hetkellä työkyvyttömät jäävät liian monen ison ryhmän varjoon, jolloin johtopäätöksien tekeminen ainoastaan työkyvyttömistä on vaikeaa tai jopa mahdotonta. Eriikäisten ihmisten, kuten nuorten, terveyttä olisi hyvä tutkia lisää epätasa-arvoisuuden vähentämiseksi. Axelssonin ja kollegoiden mukaan henkilökohtaista hallintaa lisäävät interventiot mahdollisesti vähentäisivät työttömien kokemaa psykologista ja sosiaalista kärsimystä. Heidän mukaansa työttömien ihmisten kanssa työskentelevien olisi hyvä pyrkiä saavuttamaan voimaannuttamisen kokemuksia. Tämä voisi onnistua tunnistamalla työttömien huolenaiheet ja voimavarat. (Axelsson ym. 2007, 7.) Tämän tapaista tutkimustietoa saadaan esimerkiksi haastatteleamalla työkyvyttömiä ja työttömiä nuoria. Senin teorian näkökulmasta on myös oleellista ymmärtää, miten erilaisten tekijöiden parantaminen todellisuudessa vaikuttaa myönteisesti ihmisten kokemuksiin.

Työkyvyttömyyden tutkimuksen lisäämisen ohella terveyttä ja terveyseroja voidaan tutkia laajemmista näkökulmista. Terveyserojen selittämiseksi yksi erilainen tieteellinen lähestymistapa on terveystieteologia. Lahelman ja Rahkosen (2017, 19) mukaan terveystieteologian lähtökohdaksi ovat sairauksia, elinaikaa ja terveyttä määrittävät sosiaaliset olosuhteet. Terveystieteologian sosiaalinen näkökulma antaa aivan uudenlaisen näkökulman sairauksien hoitoon ja niiden ennaltaehkäisemiseen, mikä voisi myös korostaa entisestään sosiaalisen toimintakyvyn merkitystä. Ylemmissä yhteiskuntaluokissa havaitaan olevan parempia aineellisia ja henkisiä voimavaroja kuin alemmissä yhteiskuntaluokissa (Lahelma & Rahkonen 2017, 19). Erilaisia yhteiskuntaluokkia vertailevissa tutkimuksissa on hyvä muistaa Senin teorian olennainen ajatus ”tärkeintä ei ole tavaroiden määrä vaan se, mitä tavarat merkitsevät ihmiselle” (Cohen 1993, 16). Toisin sanoen vaikka ylempien yhteiskuntaluokkien ihmisillä on enemmän rahaa, tavaroita ja ruokaa, niin tärkeämpää on keskittyä niistä syntyvään kokemukseen. Tämän poikkeavan näkökulman ansiosta Senin teoriasta voi olla hyötyä tulevissa tutkimuksissa.

6 LÄHTEET

Airaksinen, Eija, Wahlin, Åke, Larsson, Maria ja Forsell, Yvonne (2006): Cognitive and social functioning in recovery from depression: Results from population-based three-year follow-up. *Journal of Affective Disorders* 96, 107–110. Saatavilla <<https://www-sciencedirect-com.ezproxy.jyu.fi/science/article/pii/S0165032706002242>>, luettu

3.12.2019.

Axelsson, Lars, Andersson, Ingemar H., Edén, Lena ja Ejlertsson, Göran (2007): Inequalities of quality of life in unemployed young adults: A population-based questionnaire study. *International Journal for Equity in Health* 2007; 6, 1–9. Saatavilla <<https://link.springer.com/article/10.1186/1475-9276-6-1>>, luettu 3.12.2019

Björkernstam, Emma, Hjern, Anders ja Vinnerljung, Bo (2016): Adverse childhood experiences and disability pension in early middle life: results from a Swedish National Cohort Study. *The European Journal of Public Health*: Vol. 27, 472–477. Saatavilla <<https://academic.oup.com/eurpub/article/27/3/472/2769418>>, luettu 13.12.2019.

Bäckman, Olof ja Palme, Joakim (1998): Social Background and Sickness Absence: A Study of a Stockholm Cohort. *Acta sociologica*: Volume 41, 349–362. Saatavilla <<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/detail/detail?vid=0&sid=811043ad-88cd-41d5-9514-5611fa578190%40sdc-v-essmgr01&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=3107593&db=afh>>

Luettu 30.12.2019.

Cohen, G. A.: Equality of What? on Welfare, Goods, and Capabilities. Teoksessa Nussbaum, Martha Craven ja Amartya, Sen (toim.): *The quality of life*. World Institute for Development Economics Research. Clarendon Press: Oxford 1993, 9–29. Saatavilla <<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/ebookviewer/ebook/bmxIYmtfXzI3MzUzMf9fQU41?sid=cd2db920-5174-4658-a763-9a4631de6c8d@sdc-essmgr01&vid=0&format=EB&rid=1>>, luettu 12.11.2019.

De Ridder, Karin A. A., Pape, Kristine, Cuypers, Koenraad, Jonsen, Roar, Holmen, Turid Lingaas, Westin, Steinar ja Bjørngaard, Johan Håkon (2013): High school dropout and long-term sickness and disability in young adulthood: a prospective propensity score stratified cohort study (the Young-HUNT study). *BMC Public Health* 2013: 13:941, 1–10. Saatavilla <<https://search-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/1448222654>>, luettu 28.12.2019.

Edén, Lena ja Ejlertsson, Göran (1999): Quality of Life Among Young retirees. 471–475. Saatavilla <https://www.tandfonline.com.ezproxy.jyu.fi/doi/pdf/10.1080/036107399243959?needAccess=true>, luettu 28.12.2019.

Eläketurvakeskus (2014): Työkyvyttömyyseläkettä edeltävät vaiheet. Asiakirja-aineistoon perustuva tutkimus. 06/2014 Eläketurvakeskuksen raportteja. Tekijät Gould, Raija, Laaksonen, Mikko, Kivekäs, Jukka, Ropponen, Tapio, Kettunen, Seppo, Hannu, Timo, Käppi, Ilkka, Ripatti, Pauliina, Rokkanen, Tanja ja Turtiainen, Saija. Tampere: Eläketurvakeskus. Saatavilla https://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/rap_06_2014.pdf >, luettu 14.12.2019.

Eläketurvakeskus (2017): Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 4/2017. Tekijät Juha Rantala, Marjukka Hietaniemi, Heidi Nyman, Mikko Laaksonen ja Susan Kuivalainen (toim.) Helsinki: Eläketurvakeskus. Saatavilla https://www.etk.fi/wp-content/uploads/Tyokyvyttomyyselakkeensaajien_elaketurva_ja_toimeentulo_2000_luvulla.pdf >, luettu 2.12.2019.

Gravseth, Hans Magne, Bjerkedal, Tor, Irgens, Lorentz M., Aalen, Odd O., Selmer, Randi ja Kristensen, Petter (2008): Influence of physical, mental and intellectual development on disability in young Norwegian men. European Journal of Public Health: Vol. 18 No. 6, 650–655. Saatavilla <https://academic.oup.com/eurpub/article/18/6/650/576332> >, luettu 28.12.2019.

Gustafsson, Klas, Aronsson, Gunnar, Marklund, Staffan, Wikman, Anders ja Floredus, Birgitta (2013): Does Social Isolation and Low Societal Participation Predict Disability Pension? A population based study. PLOS One. November 2013: Volume 8 Issue 11, 1–11. Saatavilla <https://search.proquest.com/docview/1449103839?accountid=11774> >, luettu 16.12.2019.

Hargie, Owen, O'Donnell, Aodheen ja McMullan, Christell (2011): Constructions of Social Exclusion Among Young People From Interface Areas of Northern Ireland. Youth & Society: 43(3), 873–899. Saatavilla <https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/abs/10.1177/0044118X10366950> >, luettu 3.12.2019.

Harkko, Jarkko, Kouvonen, Anne ja Virtanen, Marianna (2016): Educational attainment, labour market position and mental ill health as pathways from adversities in adolescence to disability pension in early adulthood: A Finnish cohort study using register data. *Scandinavian Journal of Public Health*: 44, 678–687. Saatavilla < <https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/full/10.1177/1403494816655945> >, luettu 3.12.2019.

Joensuu, Matti, Mattila-Holappa Pauliina, Ahola Kirsi, Ervasti, Jenni, Kivimäki, Mika, Kivekäs, Teija, Koskinen, Aki, Vahtera Jussi ja Virtanen, Marianna (2015): ”Clustering of adversity in young adults on disability pension due to mental disorders: a latent class analysis. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*: 51, 281–287. Saatavilla < <https://search-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/1764050152>>, luettu 3.12.2019.

Juntunen, Kristiina (2006): IMBA: Työkyvyn ja työn vaatimusten arviointiväline. Työkykyä arvioivan osion validiteetti. Pro gradu -tutkielma. Terveystieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla < https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/12554/URN_NBN_fi_jyu2007319.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 11.11.2019.

Järvinen, Tero ja Jahnukainen, Markku: Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginaalisen ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20, Helsinki 2001, 125–151.

Kannasoja, Sirpa (2013): Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla < https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42447/978-951-39-5459-8_vaitos23112013.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 11.11.2019.

Kela (2011): Nuorten mielenterveyden häiriöiden aiheuttamat sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys vuosina 2004-2009. Nettityöpapereita 23/2011. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Saatavilla < <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/25936/Nettityopapereita23.pdf?sequence=4&isAllowed=y>>, luettu 7.11.2019.

Laaksonen, Mikko ja Gould, Raija (2014): ”Return to Work After Temporary Disability Pension in Finland”. *Journal of Occupational Rehabilitation*: 25, 471–480. Saatavilla

<<https://link-springer-com.ezproxy.jyu.fi/article/10.1007%2Fs10926-014-9554-1>>, luettu 28.12.2019.

Lahelma, Eero ja Rahkonen, Ossi: Sosiaalinen rakenne ja terveys. Teoksessa Karvonen, Sakari, Laura Kestilä ja Tomi Mäki-Opas: Terveys sosiologian linjoja. Gaudeamus Helsinki University Press: Tallinna 2017, 19–39.

Lehmuskoski, Antero ja Kuusisto-Niemi Sirpa (2008): Sosiaalialan sanasto asiakastietojärjestelmää varten. Sosiaalialan teknologiahanke. Stakesin raportteja 30/2008. Helsinki: Stakes. Saatavilla <<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/76344/R30-2008-VERKKO.pdf?sequence=1>>, luettu 7.11.2019.

Leinonen, Taina, Martikainen, Pekka ja Lahelma, Eero (2012): Interrelationships between education, occupational social class, and income as determinants of disability retirement. Scandinavian Journal of Public Health; 40: 157–166. Saatavilla <<https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/full/10.1177/1403494811435492>>, luettu 31.12.2019.

Lund, Thomas, Andersen, Johan Hviid, Winding, Trine, Trine, Nohr, Biering, Karin, Labriola, Merete (2013): Negative Life Events in Childhood as Risk Indicators of Labour Market Participation in Young Adulthood: A prospective Birth Cohort Study. PloS ONE: Sept. 11 Vol. 8(9), 1–11. Saatavilla <<https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0075860&type=printable>>, luettu 16.12.2019.

Merikukka, Marko, Ristikari, Tiina, Tuulio-Henriksson Anna-Mari, Gissler, Mikko ja Laaksonen, Mikko (2018): Childhood determinants for early psychiatric disability pension: A 10-year follow-up study of the 1987 Finnish Birth Cohort. Saatavilla <<https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/full/10.1177/0020764018806936>>, luettu 30.12.2019.

Metsävainio, Mari (2013): SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY – käsiteanalyttinen tutkimus. Pro-gradu tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla <http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20130084/urn_nbn_fi_uef-20130084.pdf>, luettu 3.12.2019.

Myhr, Arnhild, Haugan, Tommy, Espness, Geir. A ja Lillefjell, Monica (2015): Disability Pensions Among Young Adults in Vocational Rehabilitation. Journal of Occupational Rehabilitation: Volume 26 Issue 1, 95–102. Saatavilla <<https://link-springer-com.ezproxy.jyu.fi/article/10.1007%2Fs10926-015-9590-5>>, luettu 3.12.2019.

Mykletun, Arnstein, Overland, Simon, Dahl, Alv. A, Krokstad, Steinar, Bjerkesett, Ottar, Glozier, Nicholas, Aarø, Leif. E ja Prince, Martin (2006): A Population-Based Cohort Study of the Effect of Common Mental Disorders on Disability Pension Awards. American Journal of Psychiatry: August 2006 Volume 163, 1412–1418. Saatavilla

<<https://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/ajp.2006.163.8.1412>>, luettu 2.12.2019.

Mäkinen E.: Mittaristolla tasa-arvoa omaishoitoon. Teoksessa M. SalankoVuorela, M. Purhonen, P Järnstedt & A Korhonen: Selvitys omaishoidon tilanteesta 2006. ”Hoitaahan ne joka tapauksessa”, 171-176. Helsinki 2006: Omaishoitajat ja Läheiset-Liitto.

Mänttari-van der Kuip, Maija (2015): Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/45924/978-951-39-6191-6_vaitos29052015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 10.12.2019.

Nieminen, Ari: SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN MÄÄRITELMÄ, KENTÄT JA MAHDOLLISUUDET. Teoksessa Kostilainen, Harri ja Ari Nieminen: Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja: Tampere 2018, 10–24. Saatavilla

<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, luettu 7.11.2019.

Nyyssölä, Kari ja Pajala, Sasu (1999): Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Tampere: Yliopistokustannus University Press Finland/Gaudeamus.

Pietiläinen Rauno ja Rätty, Rauni (toim.) (2017): Lappilaisen nuoren tulevaisuutta tukemassa. SOKU-hankkeessa tehtyä, koettua ja visioita. Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja. Saatavilla

<<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/122735/B%201%202017%20Raty%20Pietilainen.pdf?sequence=1>>, luettu 7.11.2019.

Raivio, Helka (2018): Sosiaalinen kuntoutus voimavaraistamisena – toivon ja muutoksen näkökulma. Teoksessa Kostilainen, Harri ja Nieminen, Ari: Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja: Tampere 2018. Saatavilla

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, luettu 14.12.2019.

Rikala, Sanna (2018): Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämäntilanteissa. YHTEISKUNTAPOLITIikka: 83:2, 159–170. Saatavilla https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136255/YP1802_Rikala.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, luettu 3.12.2019.

Sen, Amartya: Capability and Well-Being. Teoksessa Nussbaum, Martha Craven ja Amartya, Sen (toim.): The quality of life. World Institute for Development Economics Research. Clarendon Press: Oxford 1993, 30–53. Saatavilla

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/ebookviewer/ebook/bmxIYmtfXzI3MzUzMf9fQU41?sid=cd2db920-5174-4658-a763-9a4631de6c8d@sdc-sessionmgr01&vid=0&format=EB&rid=1>>, luettu 11.11.2019.

Sen, Amartya (2010): The idea of justice. London: Penguin Books.

Simonen, Mika: Sosiaalinen toimintakyky. Teoksessa Pohjolainen Pertti ja Sirkkaliisa Heimonen (toim.): Toimintakyvyn laaja-alainen arviointi ja tukeminen. Ikäinstituutti 2019. Saatavilla https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2016/08/Orait_1-2009-pdf.pdf>, luettu 11.11.2019.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013): Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Tekijä: Aila Järvikoski. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70263/URN_ISBN_978-952-00-3457-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 7.11.2019.

Suutari, Minna: Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa palkkatyön marginaalissa. Teoksessa Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20, Helsinki 2001, 153–186.

Suutari, Minna (2002): Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 26.

THL (2012): Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti 68/2012. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Tekijät Seppo Koskinen, Annamari Lundqvist ja Noora Ristiluoma (toim.). Tampere: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

THL (2016): Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti 9/2016. Tekijät Tiina Ristikari, Liisa Törmäkangas, Aino Lappi, Pasi Haapakorva, Tomi Kiilakoski, Marko Merikukka, Ari Hautakoski, Elina Pekkarinen ja Mika Gissler. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.

THL (2018): Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. FinTerveys 2017-tutkimus. Raportti 4/2018. Tekijät Päivikki Koponen, Katja Borodulin, Annamari Lundqvist, Katri Sääksjärvi ja Seppo Koskinen (toim). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Tiikkainen, Pirjo ja Heikkinen, Riitta-Liisa (2011): Sosiaalisen toimintakyvyn arviointi ja mittaaminen väestötutkimuksissa. Suositus. Saatavilla <http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/media/files/suositus/2011/01/26/S008_suositus_sosiaalinen_vt_110126.pdf>

Työterveyslaitos (2004): Työ ja terveys Suomessa 2003. Tekijät: Timo Kauppinen, Rauno Hanhela, Pirjo Heikkilä, Suvi Lehtinen, Kari Lindström, Jouni Toikkanen ja Antti Tossavainen (toim.). Helsinki: Työterveyslaitos.

Upmark, Marianne, Lundberg, Ingvar, Sadigh, Jonas, Allebeck, Peter ja Bigert, Carolina (1999): Psychosocial characteristics in young men as predictors of early disability pension with a psychiatric diagnosis. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology* (1999): 34, 533–540. Saatavilla <<https://link-springer-com.ezproxy.jyu.fi/article/10.1007%2Fs001270050172>>, luettu 3.12.2019.

Valtioneuvosto (2017): Työurien jatkaminen vaatii yhteisöllisyyttä ja yhteistoiminnallisuutta. Työuria pidentävät yhteistoiminnalliset keinot (TYPYKE) - tutkimushankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan numerojulkaisusarja 38/2017. Tekijät Riikka Shemeikka, Simo Aho, Esa Jokinen, Noora Järnefelt, Markus Kaakinen, Riikka Kivimäki, Johanna Korkeamäki, Sirpa Mertala, Ari Mäkiäho, Mari Parkkinen, Sari Pitkänen, Kimmo Terävä, Mirkka Vuorento. Valtioneuvoston kanslia 2017. Saatavilla <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79799/38_TYPYKE_27042017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 10.11.2019.

Vancea, Mihaela ja Utzet, Mireia (2016): How unemployment and precarious employment affect the health of young people: A scoping study on social determinants. *Scandinavian*

Journal of Public Health: Vol 45 Issue 41, 73–84. Saatavilla <<https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/full/10.1177/1403494816679555>>, luettu 3.12.2019.

Viitasalo, Katri (2018): Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko. Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57201/1/978-951-39-7340-7.pdf>>, luettu 11.12.2019.

WHO (1980): International classification of impairments, disabilities, and handicaps. Geneva: World Health Organization.

Lait ja sopimukset

Kansaneläkelaki 568/2007. Annettu 11.5.2007.